

BARÁTH MAGDOLNA

Kis októberi forradalom

Hruscsov leváltása és a magyar pártvezetés

Talán nem túlzás az SZKP KB 1964. október 14-i ülésén történeteket a címben megjelölt kifejezéssel illetni, hiszen Hruscsov leváltása valódi korszakhatár volt a Szovjetunió politikatörténetében: lezárt egy ellentmondásos, sokszor következetlen antisztálinista reformperiódust.

A leváltás ötlete természetesen nem egy nap alatt alakult ki, az okok jóval korábbiak. Egyik életrajzírója, Roy Medvegyev szerint, ha lettek volna akkoriban közvélemény-kutatások, azok már 1962-ben Hruscsov népszerűségének csökkenését mutatták volna.¹ A lakosság szinte valamennyi rétege elégedetlenkedett. A romló élelmiszer-ellátás és a jegyrendszer újbóli bevezetése 1962–1963-ban, az áruhiány mellett az árak fokozatos emelkedése mindenkit érintett. Hruscsovnak a hadsereggel sohasem volt igazán jó viszonya, amelyet a fegyveres erők több szakaszban végrehajtott nagyarányú létszámcsökkentése még inkább beárnyékolta. Tovább bonyolította a viszonyt Zsukov marsall eltávolítása 1957 őszén – a marsall háza egyfajta központja lesz a Hruscsov-ellenes ellenzéknek² –, majd az 1959-ben végrehajtott nyugdíjcsökkentés. A belügyi és államvédelmi alkalmazottak a létszámcsökkentés mellett kénytelenek voltak tudomásul venni a fizetési pótlékok eltörlését és számos korábbi privilégium megszüntetését.

Hruscsov első titkárságának ideje az állami irányítás permanens reformjának időszaka volt. A Sztálin alatt kialakult túlcentralizált irányítási rendszerre 1953 márciusában mérték az első csapást a minisztériumok számának radikális csökkentésével. (Ez azonban olyan erős ellenállást

¹ Roy Alekszandrovics MEDVEGYEV: *Hruscsov. (Politikai életrajz.)* Laude Kiadó, Budapest, 1989. 299.

² R. G. PIHOJA: *Szovjetszkij Szozuz: Isztorija vlasztyi 1945–1991.* Izdatyelsztvo RAGSZ, Moszkva, 1998. 204–205.

váltott ki, hogy 1954-ben csaknem teljesen visszaállították a sztálini időszak minisztériumi rendszerét.) 1957 elején Hruscsov kezdeményezte az iparirányítás átalakítását oly módon, hogy azt az ágazati minisztériumok helyett a területi alapon szerveződő népgazdasági tanácsok (szovnarhozok) vegyék át. Ennek a kezdeti időszakban voltak pozitív eredményei is, de az állandó átszervezések az állami és gazdasági apparátus munkatársait bizonytalanságban tartották. A pártfunkcionáriusok nem értettek egyet és elhibázottnak tartották a tisztségviselés idejének korlátozását kimondó 1961-ben elfogadott új szervezeti szabályzatot, valamint a területi pártbizottságok ipari és mezőgazdasági pártbizottságokra való felosztását 1962-ben. Egyetlen vezető beosztású tisztségviselő sem vette örömmel privilégiumainak megnyirbálását, és sokasodtak Hruscsov ellenfelei a megyei pártbizottságok befolyásos titkárai körében (akik nem mellesleg az SZKP KB tagjainak jelentős részét alkották).

1960–1961-re nyilvánvalóvá vált a korábbi szovjet külpolitikai kezdeményezések kudarca is. 1961-től felerősödött a konfrontáció a Szovjetunió és az Egyesült Államok, illetve a NATO-országok között. 1961 augusztusában a Varsói Szerződés tagállamaival folytatott konzultációk követően felhúzták a berlini falat, 1962-ben pedig a karibi válság sodorta a világot csaknem egy újabb háború szélére.

Ezzel párhuzamosan az 1960-as évek elején érezhetően megerősödött az országban az ellenzéki hangulat. 1962 első felében a Hruscsov személyével azonosított politikával szembeni elégedetlenség egyfajta robbanása volt tapasztalható, amely 1962-ben a novocserkasszki tragédiában tetőzött. A belső feszültség növekedése abban is megmutatkozott, hogy az 1961-es év hasonló időszakához képest duplájára nőtt a szovjetellenes tartalmú röplapok és névtelen levelek száma.³ Ugyanakkor 1962–1963-tól kezdve folyamatosan erősödött a Hruscsov személyének mértéktelen dicsőítésére irányuló propagandakampány.

Roy Medvegyev szerint bizonyos jelekből arra lehet következtetni, hogy már 1964 elején felmerült a szovjet pártvezetésben a gondolat: meg kellene szabadulni Hruscsovtól. Ez magának az első titkárnak is fülébe jutott, de nem foglalkozott komolyan a dologgal, hiszen az állami és pártvezetés legfontosabb funkcióit mindenütt az általa kiemelt emberek töltötték be, akiknek lojalitását meg sem kérdőjelezte.⁴ Természetesnek vette fenntartás nélküli támogatásukat, és meglehetősen lekezelően bánt

³ Uo. 243.

⁴ Roy Alekszandrovics MEDVEGYEV: I. m. 300–301.

velük. Nem meglepő, hogy a vezetési módszereivel való elégedetlenség a Központi Bizottság egészében meghatározóvá vált.

Az még ma sem deríthető ki teljes bizonyossággal, ki, mikor és miért határozta el, hogy áttérnek a Hruscsov elleni „aktív fellépésre”. A legtöbben visszaemlékezéseikben fő szervezőként Leonyid Brezsnyevet, az SZKP KB egyik titkárát, fő támogatójának pedig Ny. B. Podgornijt, a KB másik titkárát, az Ukrán KP korábbi első titkárát nevezik meg. Szemicsasztnij, a KGB akkori elnöke memoárjában azt állítja, hogy Brezsnyev azt javasolta neki, szabaduljon meg Hruscsovtól, s ehhez használjon mérget, rendezzen autóbalesetet vagy légikatasztrófát, illetve tartóztassa le. Szemicsasztnij azonban – állítása szerint – visszautasította ezeket a lehetőségeket.⁵

A. Ny. Selepin szerint a KB-ülést, amelyen sor került Hruscsov leváltására, Brezsnyev és Podgornij készítette elő. Ők beszéltek valamennyi KB-taggal és KB-titkárral, valamint a szövetségi köztársaságok KB-titkáraival. Megszerezték Malinovszkij honvédelmi miniszter egyetértését is, ami kizárta egy váratlan fordulat lehetőségét.

Ugyanakkor R. G. Pihója szerint Brezsnyev és Podgornij szerepét eltúlozzák, hiszen a KB-ülés előkészítése idején egyikük sem volt Moszkvában. Az „összeesküvés” fő szervezőjének és központi figurájának Pihója magát Selepint, a KGB korábbi elnökét tartja, aki akkor a Párt- és Állami Ellenőrzés Bizottsága elnöki posztját töltötte be.⁶

A leváltás közvetlen előkészületeit Roy Medvegyev 1964 szeptemberére teszi, amikor az Elnökség és a Központi Bizottság tagjainak egy része F. Kulakovnak, a Sztavropoli Határterületi Pártbizottság első titkáranak meghívására vadászni és horgászni indult a Manics-folyó környékére.

V. Ny. Malinnak, az SZKP KB Általános Osztálya vezetőjének köszönhetően – aki az ülésről rövid feljegyzéseket készített – ma már az 1964. október 13–14-i elnökségi ülés előkészítésének és lefolyásának részletei többé-kevésbé rekonstruálhatók. D. Sz. Poljanszkij, a Szovjetunió Miniszttertanácsának elnökhelyettese, az Elnökség tagja elkészített egy hetvenoldalas dokumentumot, amely az Elnökség beszámolója lett volna a Központi Bizottság ülésén, ahol Hruscsov leváltását tervezték. A vádiratnak is beillő beszámolótervezet tartalmazta Hruscsov személyes tulajdonságainak kritikáját, akit nagyképűséggel, gorombasággal, illetéktelenséggel és kalandorsággal vádoltak. Felsorakoztatták a gaz-

⁵ R. G. PIHOJA: I. m. 256.

⁶ Uo. 257–258.

dasági tervek csődjének tanúbizonyságait, a mezőgazdaság sokasodó problémáit, és rámutattak, hogy a gazdasági fejlődés üteme csökken.

Az SZKP KB Elnökségének az az ülése, amelyen nagy valószínűséggel egyeztették Hruscsov leváltásának taktikai lépéseit, 1964. október 12-én kezdődött, és Brezsnyev elnökölt rajta. Brezsnyevet, Koszigint, Szuszlovot és Podgornijt megbízták, hogy lépjenek kapcsolatba Hruscsovval és közöljék vele azt a határozatot, hogy az Elnökség október 13-án ülést tart, ahol a jelenlétében kívánják megtárgyalni a mezőgazdaság irányításának átszervezésére vonatkozó, az elnökségi tagoknak szétküldött tervezetét. Az elfogadott határozat azt is tartalmazta, hogy a megtárgyalandó kérdések fontosságára való tekintettel Moszkvába kell hívni az SZKP KB tagjait és póttagjait, a Központi Ellenőrző Bizottság tagjait. Másnap Picundáról Moszkvába érkezett Hruscsov, valamint Mikojan is, aki az első titkárral együtt nyaralt.

Malin feljegyzései szerint⁷ az 1964. október 13-i elnökségi ülés Brezsnyev felszólalásával kezdődött. Brezsnyev elmondta: azért kellett összehívni az Elnökség és a KB ülést, hogy megvitassák a népgazdaság nyolcéves tervével kapcsolatos elvi kérdéseket; emellett rámutatott, hogy a területi párttitkárok elégedetlenek a Hruscsov által javasolt szervezeti változtatásokkal. Bírálta az első titkárt, amiért a nyolcéves tervről előzetesen nem konzultált az elnökségi tagokkal, és azt javasolta, vitassák meg az Elnökségben a Hruscsov pártszerűtlen viselkedése miatt kialakult helyzetet.

Hruscsov ezt követő felszólalásában elismerte, hogy Brezsnyev érvei súlyosak, és sajnálatát fejezte ki, amiért nem vette észre, hogy feljegyzései és javaslatai ennyire negatív reakciókat váltottak ki. Lemondani azonban egyáltalán nem szándékozott.

A vitához szinte valamennyi elnökségi tag hozzászólt, a legsúlyosabb vádakkal illetve Hruscsovot. A leggondosabban előkészített hozzászólás Selepiné volt,⁸ aki elítélte Hruscsov egyszemélyi vezetését, amivel szerinte megsértette a vezetés lenini elveit; visszaélt hatalmával, aminek következtében túrhetetlen állapot és újabb személyi kultusz alakult ki: Selepin azt állította, hogy „az a jellemzés, amelyet Lenin Sztálinról adott, teljesen ráillik” Hruscsovra.

⁷ *Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. Tom 1. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanijj. Sztyenogrammi.* Glav. red.: A. A. FURSZENKO. ROSZSZPEN, Moszkva, 2004. 862–872.

⁸ Pihója több hasonlóságot vél felfedezni a fentebb már említett Poljanszkij-féle beszámolótervezet és Selepin hozzászólásának felépítése, gondolatmenete között. (R. G. PIHOJA: I. m. 264.)

Élesen bírálta Hruscsov tevékenységének minden területét, különösen a külpolitikáját. Elítélően szólt hozzá az Elnökség egyik legbefolyásosabb tagja, Szuszlov is, aki szerint egészségtelen helyzet alakult ki az Elnökségben.

Malin feljegyzései szerint a bírálatok elhangzása után az elnökségi ülés félbeszakadt, és október 14-én reggel Poljanszkij hozzászólásával folytatódott. A rendelkezésünkre álló dokumentum szerint éppen ő volt az, aki a Hruscsov elleni vádak özönét elvitte a logikus végkifejletig: Hruscsov-nak minden posztjáról le kell mondania. Ezen a ponton Mikojan még megpróbálta védelmébe venni az első titkárt, de az Elnökségből senki sem támogatta. Koszigin, a leendő miniszterelnök tette meg aztán a javaslatot a KB ülésének összehívására, hogy Hruscsovot minden funkciójától megfosszák, valamint arra, hogy válasszák szét a párt első titkári tisztségét és a miniszterelnöki posztot, s vezessék be a pártban a másodtitkári tisztséget. Utolsóként szólt hozzá a kérdéshez Brezsnyev, akinek javaslatai a Malin-feljegyzések szerint azonosak voltak Kosziginével: Hruscsovot minden tisztsége alól fel kell menteni és szét kell választani a funkciókat. A vádak hatására Hruscsov is beadta a derekát. „Önökkel nem tudok harcolni, mert önökkel harcoltam a pártellenes csoport ellen” – jelentette ki, és aláírta az előre elkészített beadványt a lemondásáról.

Az Elnökség 1964. október 13–14-i ülésének határozata szerint Hruscsov hibái és helytelen viselkedése miatt a kollektív vezetésben abnormális helyzet alakult ki, s mivel idős kora és romló egészségi állapota folytán nem képes kijavítani hibáit és helytelen vezetési módszereit, elfogadták lemondását valamennyi funkciójáról. A határozat azt is kimondta, hogy haladéktalanul össze kell hívni a KB ülését. Rendes körülmények között ennek végrehajtása óriási szervezőmunkát igényelt volna, ebben az esetben azonban az Elnökség október 12-i határozatának megfelelően a KB gyakorlatilag már együtt volt, és a KB-tagok csupán arra vártak, hogy ismertessék az Elnökség határozatát, amelyet egyébként már az ülés megkezdése előtt ismertek.⁹

Az október 14-i KB-ülés rövid és operatív volt. A „szervezeti kérdésekben” ugyanolyan modell szerint hozták meg a határozatot, mint ahogy maga Hruscsov járt el 1957 végén Zsukov marsallal szemben. Brezsnyev rövid bevezető szavai után Szuszlov tartotta a részletesebb beszámolót,¹⁰ amiről nem nyitottak vitát. Hruscsov nem szólalt fel.

⁹ Uo. 269–270.

¹⁰ Szuszlov volt az előadó 1957 júniusában, illetve októberben Zsukov marsall ügyében is, amikor Hruscsov leszámolt az úgynevezett pártellenes csoportosulással.

Brezsnyevet a KB első titkárává, Koszigin a Minisztertanács elnökévé választották.¹¹

A *Pravda* 1964. október 16-i számában csupán rövid közlemény jelent meg; részletesebb információt kaptak viszont a területi és a megyei pártbizottságok.

Hruscsov távozását a lakosság különösebb tiltakozás nélkül fogadta, hiszen gazdaságpolitikájának kudarca nyilvánvaló volt. A nevével fémjelzett időszak legfontosabb eredményét mindazonáltal éppen maga Hruscsov fogalmazta meg leváltása után: „Na tessék, nyugdíjas lettem. Mindaból, amit csináltam, talán az a legfontosabb, hogy egyszerűen, szavazással le tudtak váltani engem. Sztálin mindnyájukat letartóztatta volna.”¹²

A leváltás ténye meglepetésszerűen hatott a magyar vezetésre, amelynek nem volt információja sem annak tényleges indokairól, sem az elnökségi, illetve a KB-ülés lefolyásáról. A testvérpártok vezetői a történekről csak utólag, október 15-én kaptak először tájékoztatást.

Kádár János az SZKP KB plénumának időpontjában a magyar párt- és kormányküldöttség élén Lengyelországban tartózkodott; október 15-én délben Nowa Hután sikerült utolérnie őt Brezsnyevnek telefonon. Az új szovjet pártfőtítkár közölte Kádárral Hruscsov leváltásának tényét, s igyekezett megnyugtatni, hogy a magyar–szovjet kapcsolatokban nem történik változás, és a személyes barátság is változatlan marad.

A magyar vezetést Biszku Béla közvetítésével ugyanaznap, október 15-én este Jurij Andropov KB-titkár, majd október 16-án a Szakszervezeti Világszövetség ülésére Budapestre érkező SZKP KB elnökségi tag, Viktor Grisin informálta. Kádár János október 16-án a varsói szovjet nagykövettől, Averkin Arisztovtól kapott valamivel bővebb tájékoztatást.¹³ Kádár azt kérte, hogy távollétében Georgij Gyenyiszov budapesti szovjet nagykövet informálja a történekről a magyar pártvezetés tagjait, és ő is kapjon részletesebb tájékoztatást még lengyelországi tartózkodása alatt.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1956. október 16-án ülést tartott, ahol Kádár János távollétében Biszku Béla ismertette a testület tagjaival a szovjet vezetéstől kapott információkat, illetve tájékoztatást adott a megtett biztonsági intézkedésekről.

A hír hallatán a magyar vezetőket elsősorban két dolog foglalkoztatta: változik-e a politikai irányvonal, illetve a leváltás külső nyomásra tör-

¹¹ R. G. ПИХОJA: I. m. 270.

¹² Roy Alekszandrovics MEDVEGYEV: I. m. 321.

¹³ Emlékeztető feljegyzés az SZKP KB Elnöksége részéről az MSZMP Központi Bizottságának adott tájékoztatásokról. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 288. f. 4/70. ó. e.

tént-e, vagy sem. Miután az előzetes tájékoztatás alapján mindkét kérdésben megnyugtató választ kaptak, a legnagyobb dilemmát most már az jelentette, hogyan tájékoztassák a párttagságot és a lakosságot Hruscsov leváltásának indokairól. Azt a pártközpontba beérkezett és Biszku Béla által ismertetett hangulatjelentések egyértelműen jelezték, hogy a közvélemény valamit vár, de az is nyilvánvaló volt, hogy Magyarországon nem lehet Hruscsov leváltását azokkal az okokkal magyarázni, amelyeket az addigi tájékoztatásokban a szovjet vezetés képviselői közöltek velük. A magyar vezetés nem volt könnyű helyzetben, hiszen a Magyarországon népszerű Hruscsov leváltásáról úgy kellett volna írni, hogy – a hazai közvéleményre tekintettel – méltassák is érdemeit, de egyidejűleg állásfoglalásuk ne legyen eltérő a szovjet pártétól, és ahogyan a vitában Somogyi Miklós fogalmazott, később ne legyen szükség helyreigazításra.

A *Népszabadság* 1957. október 16-i száma már közölte a TASZSZ közleményét Hruscsov felmentéséről, illetve Brezsnyev és Koszigin ki nevezéséről, de a részletesebb tájékoztatással és állásfoglalással vártak addig, amíg a *Pravda* ezzel kapcsolatos cikkét meg nem ismerték.

Az SZKP hivatalos lapja 1957. október 17-i számában megjelent szerkesztőségi cikkben¹⁴ Hruscsov nevét le sem írták, s hibáinak közvetett bírálatát a cikk következő passzusa tartalmazta: „A lenini párt a szubjektivizmus és a spontaneitás ellensége a szocializmus építésében. Idegenek tőle az ábrándos tervezgetés, az elhamarkodott következtetések és az el-sietett, a valóságtól elszakadt döntések és cselekvések, a hengegés és üres fecsegés, a túlzott adminisztrálás iránti rajongás, a tudomány által már kidolgozott kérdések és a gyakorlati tapasztalat figyelmen kívül hagyása. A kommunizmus építése eleven és alkotó ügy, nem tűri az irodai módszereket, az egyszemélyi döntéseket, a tömegek gyakorlati tapasztalatának ignorálását.”¹⁵ A *Népszabadságban* 1964. október 17-én megjelent cikkben a magyar vezetés végül úgy oldotta fel a dilemmát, hogy egy fél mondatban utalt Hruscsov érdemeire is.¹⁶

Kádár János 1964. október 19-én érkezett haza Lengyelországból. Nem tudjuk, hogy kint tartózkodása közben az első szűkszavú tájékozta-

¹⁴ Nyezüblemaja lenyinszkaja genyeralnaja linyija KPSZSZ. *Pravda*, 1964. október 17.

¹⁵ A *Népszabadság* 1964. október 20-i számában „Az SZKP megingathatatlan lenini fő irányvonala” címmel részletesen ismertette a *Pravda* szerkesztőségi cikkét, de abban az idézett szöveg nem szerepelt.

¹⁶ „A XX. és XXII. kongresszus irányvonalában korunk alapvető történelmi szükségszerűségei fejeződtek ki. A nemzetközi munkásmozgalom osztagai, köztük a magyar kommunisták ezért is fogadták el őket, ezért tekintik útmutatónak az 1957-es és az 1960-as moszkvai nyilatkozatokat, azt a politikát, amelynek megalakításában az SZKP Központi Bizottsága és Nyikita Hruscsov elvtárs is nagy érdemeket szerzett.” (Tovább a lenini úton. *Népszabadság*, 1957. október 17.)

táshoz képest milyen újabb információkat kapott. Az a beszéd, amit hazaérkezésekor a Nyugati pályaudvaron elmondott, egyértelmű kiállítás volt Hruscsov és az általa követett politikai irányvonal mellett, és az elmondottakkal – a Politikai Bizottság hezitáló tagjaival szemben – vállalta a szovjet vezetéssel szembeni nyílt szembenállást is. Kádár beszédének nagyobbik részében a magyar párt- és kormányküldöttség lengyelországi látogatásával foglalkozott, s csak a beszéd végén tért ki Hruscsov leváltására. Ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „A héten sok különböző esemény történt. Voltak olyan hírek, amelyeknek nagyon örülünk, és volt olyan hír is, ami meglepett bennünket. Ezt őszintén és becsületesen meg akarom mondani. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban a legfelsőbb vezetésben személycsere következett be. Hruscsov elvtársat, aki életkorára, nem kielégítő egészségi állapotára hivatkozva felmentését kérte, felmentették, és Brezsnyev, illetve Koszigin elvtársat választották meg helyére. Az ilyesmi minden pártban és minden országban az illető párt és az illető ország döntésétől, elhatározásától függ. *Én a magam részéről úgy gondolom, hogy Hruscsov elvtársnak nagyon nagy érdemei vannak a sztálini személyi kultusz elleni harcban, és abban, hogy a béke fennmaradhatott. Ő a békéért dolgozott.* [Kiemelés az eredetiben. – B. M.]

Én azt hiszem, hogy azok a magyar százezrek, akik a közelmúltban és az idén is itt, a mi hazánkban üdvözölhették és szívből üdvözölhették Hruscsov elvtársat, mint a nagy Szovjetunió Kommunista Pártjának, államának, népének reprezentánsát és a béke fáradhatatlan harcosát, jól tették, és utólag sincs semmi gondolkodnivalójuk ezen. Számunkra pedig az a lényeges és döntő, hogy *a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Magyar Népköztársaság kormányának politikai álláspontja az ismert kérdésekben, a béke, a békés egymás mellett élés kérdésében, a szocialista országok egységére való törekvésben, a nemzetközi munkásmozgalom ismert kérdéseiben egy hajszálnyit sem változott és nem fog változni ezután sem.*¹⁷

Kádárt, amikor ezt a beszédét elmondta, nem csupán és nem elsősorban a megbuktatott szovjet pártfőtökárral való személyes barátság motiválta. A személyi változáson túl főleg az izgatta – s aggodalmának utóbb több alkalommal hangot is adott a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetéseiben¹⁸ –, hogy változatlan marad-e a szovjet bel- és kül-

¹⁷ *Népszabadság*, 1964. október 20.

¹⁸ Kádár Jánosnak, illetve Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettesnek a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetéseiről lásd Kádár, Hruscsov, Brezsnyev. Szovjet külügyi dokumentumok a magyar pártvezetés reakciójáról Ny. Sz. Hruscsov leváltására. Közreadja BARÁTH Magdolna. *Történelmi Szemle*, 2003/3–4. 331–348.

politikai irányvonal. Nem zárhatta ki, hogy abban az esetben, ha a Szovjetunióban a keményebb vonal hívei kerülnek előtérbe, itthon is aktivizálódik a belső ellenzék. Ez a félelem már 1964 nyara óta ott munkált Kádárban. Amikor az SZKP KB apparátusából felhívták, és aziránt érdeklődtek, mit szólna hozzá az MSZMP KB, ha Rákosi Kiszlovodszkba menne gyógykezeltetni magát, Kádár az orvosi vélemény firtatásával próbálta értésére adni az SZKP KB munkatársainak, hogy nem lelkesedik az ötletért.¹⁹ Erdélyi elmondása szerint Kádárt az eset nagyon kihozta a sodrából, s arra a következtetésre jutott, hogy szándékos akcióról van szó. Az MSZMP első titkára még Dobi Istvánnak is azt tanácsolta, ne utazzon Kiszlovodszkba, nehogy összetalálkozzon Rákosival.²⁰ Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes Gyenyiszov nagykövettel történt 1964. november 27-i találkozója alkalmával azzal magyarázta Kádár aggodalmait, hogy Aczél György, az oktatási és kulturális miniszter helyettese azt találta mondani az első titkárnak, hogy az értelmiség körében Rákosi visszatéréséről beszélnek, aki „Kádár fölé fog emelkedni”.²¹ Ez a híresztelés állítólag nagyon elkésérítette Kádárt, s Erdélyi szerint csak akkor nyugodott meg, amikor 1964. novemberi találkozásukkor Brezsnyev közölte vele: Rákosit „politikai hullának” tekintik.²²

A szovjet nagykövet, akit tájékoztatásra hazarendeltek, október 20-án újabb részletekkel szolgált a magyar vezetésnek a történekről. Kádár az MSZMP KB Titkárságának aznapi ülésén, illetve a másnapi PB-ülésen Gyenyiszov tájékoztatója nyomán elmondta, hogy az SZKP KB október 14-i ülése után volt még egy elnökségi ülés, ahová a követeket is

¹⁹ Az ügygel kapcsolatban Barta Istvánné 1964. augusztus 3-án készített feljegyzést Nemes Dezső részére. Eszerint Vlagyimir Krjucskov augusztus 1-jén telefonált, s Rákosiék kiszlovodszki beutalását illetően elmondta, hogy a kirgiz orvosok valóban Kiszlovodszkot ajánlották Rákosinak. Erre való tekintettel a beutalót megkapta, és augusztus 8-án el is utazott. Azt Krjucskov is elismerte, hogy Rákosi az utóbbi időben nagyon aktív volt, és attól is tartani lehetett, hogy tudtuk nélkül esetleg egy másik ország követségéhez fordul átköltözése ügyében. (MOL M-KS 288. f. 5/341. ő. e.)

²⁰ Kádár János az MSZMP PB 1964. augusztus 25-i ülésén adott tájékoztatást a Dobi Istvánnal folytatott beszélgetésről. Egyidejűleg megbízta Nemes Dezsőt, a külügyeket felügyelő KB-titkárt, hogy adandó alkalommal közölje az SZKP KB Külügyi Osztálya illetékes munkatársával: helytelenítik a Dobi István kiszlovodszki üdülésével kapcsolatos „át nem gondolt intézkedéseket”. (MOL M-KS 288. f. 5/342. ő. e.)

²¹ Pesten állítólag azt találgatták, ki ér előbb haza: Kádár Lengyelországból vagy Rákosi a Szovjetunióból.

²² Kádár félelme nem volt teljesen alaptalan, hiszen Rákosi valóban próbálkozott a hazatéréssel. Az SZKP KB 1964. október 14-i határozatára azzal reagált, hogy levéllel fordult a magyar vezetéshez, amelyben sürgette „száműzetése” megszüntetését. A levélben azt is közölte, hogy az SZKP KB-nak is írt, mert most már az SZKP KB-val mindenben egyetért. (MOL M-KS 288. f. 4/70. ő. e.) Ez magyarázza, hogy a Rákosi-kérdés felvetése miért szerepelt abban az emlékeztetőben, amelyet Kádár Brezsnyevvel való találkozása alkalmával átadott az SZKP új első titkárnak.

meghívták, s ahol eligazították őket, hogyan kell ismertetni a határozatot a testvérpártokkal. Megnyugtatónak tekintette, hogy a kínaiakkal folytatott vitában a szovjet álláspont nem változott, és Hruscsovval szemben a továbbiakban nem kívánnak befektetési kampányt folytatni. Kádár szavait idézve: a „népi felderítés” vonalán érkezett az az információ, miszerint az elnökségi ülést Hruscsov nélkül kezdték meg, s csak később hívták őt Moszkvába. Ez láthatóan erősen foglalkoztatta Kádárt.²³

Valószínűleg még a nagykövettel folytatott beszélgetés előtt született meg az a döntés, hogy a részletek tisztázása és tájékozódás végett október 20-án Moszkvába küldik Biszku Bélát és Nemes Dezsőt. Kádár a nagykövettől azt kérte, utazásukról informálja a szovjet vezetést, és fogadják őket.²⁴ A két PB-tag a megbeszélésről már másnap, október 21-én tájékoztatta a Politikai Bizottságot; az általuk készített írásos jelentést lentebb közöljük.

Az MSZMP KB Titkárságának 1964. október 20-i ülésén úgy döntöttek, hogy a magyar pártvezetés véleményét levélben megírják az SZKP KB vezetőinek. Megkezdték a levéltervezet vitáját is, azután a PB október 21-i ülésén folytatták, s a megfogalmazás élességén némileg tompítottak.²⁵ Kádár október 24-i találkozásukkor megkérte a szovjet nagykövetet, hogy továbbítsa Brezsnyevhez a levelet. Abban a magyar pártvezetés ismételten kifejezésre juttatta, hogy az SZKP döntésével igen, a döntés nyilvánosságra hozatalának módjával azonban továbbra sem ért egyet.

A Politikai Bizottság október 21-i ülésén Kádár megemlítette, hogy aznap telefonon beszélt Leonyid Brezsnyevvel, s a szovjet első titkár meghívta őt a Szovjetunióba. Kádár a beszélgetés alapján arra a következtetésre jutott, hogy „ők kicsit bizonytalanságban vannak, védekező pozícióban vannak”.²⁶ Ami a meghívást illeti, úgy gondolta, hogy ha találkozik Gyenyiszov nagykövettel, közli vele: november első tíz napjában tudna kiutazni két-három napra, vagy a november 7-i ünnepekre. Elutazása előtt, november 2-án Kádár feljegyzést juttatott el a PB tagjainak, amelyben öt pontban ismertette azokat a kérdéseket (a Hruscsov leváltásával kapcsolatos magyar álláspont, a pártközi kapcsolatok, a nemzetközi munkásmozgalom kérdései, az SZKP külpolitikai irányvo-

²³ A beszélgetésről Erdélyi Károly által készített feljegyzést lásd MOL M-KS 288. f. 4/70. ő. e.

²⁴ A magyarokkal történt beszélgetésről Szuszlov 1964. október 22-én röviden tájékoztatta az SZKP KB Elnökségét. (*Prezídium CK KPSZSZ. I. m. 872.*)

²⁵ MOL M-KS 288. f. 7/218. ő. e. illetve 5/347. ő. e.

²⁶ MOL M-KS 288. f. 5/347. ő. e.

nalával kapcsolatos elgondolások, a magyar–szovjet kapcsolatok és együttműködés kérdései), amelyekről az új szovjet vezetéssel szeretne tárgyalni. A testület tagjai előtt nem rejtette véka alá személyes problémáját: „Rendkívül nehéz számomra Brezsnyev, Koszigin, Mikojan elvtársakkal és más vezető szovjet elvtárrsal barátságról s hasonlókról beszélni, ha nem lehetek velük teljesen nyílt és őszinte.” Éppen ezért már az első találkozás alkalmával kifejezésre akarta juttatni, hogy Hruscsoval kapcsolatos véleménye egy jottányit sem változott: „Azon hibák halmozata, amelyek az utóbbi időben a tájékoztatók szerint Hruscsov elvtárs munkájában jelentkezett, nem változtat semmit azon, hogy én öt továbbra is becslöm. A XX. kongresszus fő irányvonala, a békés egymás mellett élés javára kifejtett pozitív s nagy munkásságáért, külön azért, amit a magyar népért, a magyar–szovjet barátság erősítéséért tett.”

Az 1956. november eleji és 1957. tavaszi, személyével kapcsolatos véleménykülönbségekre visszautalva azt is tisztázni szeretne volna, hogy az új vezetőknek vannak-e vele szemben politikai fenntartásaik, hiszen az SZKP KB Elnökségében olyan személyek kaptak helyet, akik korábban bizonyos kérdésekben nem értettek egyet vele. Kádár ezeknek a problémáknak a felvetését elkerülhetetlennek tartotta, még abban az esetben is, ha „most ez pillanatnyilag tovább zavarná viszonyunkat a szovjet elvtársakkal”.²⁷

Kádár arra sem volt hajlandó, hogy a Szovjetunióban kiadás előtt álló korábbi beszédeiből kihúzza Hruscsov nevét; inkább a kézirat visszavételét fontolgatta.²⁸ A leváltott első titkár iránti szimpátiáját tüntetően azzal is kifejezésre akarta juttatni, hogy látogatásakor egy láda almát vitt Hruscsovnak (akinek szerinte az életfogytig jár), s a vezetőknek szánt ajándékok között feleségének, Nyina Hruscsovának is volt egy csomag. (Ennek átvételekor az SZKP KB külügyi osztályának munkatársa, Ivanov állítólag meglepetésében a szemüvegét is levette.)²⁹

Kádár János és Leonyid Brezsnyev megbeszélésére a moszkvai november 7-i ünnepeket követően, illetve november 10-én került sor. Mivel Kádárnak a tárgyalásokra készített feljegyzését csak az első találkozás alkalmával sikerült átadni, a két párt kapcsolatait érintő érdemi eszme-

²⁷ MOL M-KS 288. f. 5/349. ő. e.

²⁸ A PB-tagoknak küldött 1964. november 2-i feljegyzése szerint Hruscsov felmentésének nyilvánosságra hozatala után két-három nappal a Szovjetunió Állami Politikai Kiadójának képviselője megjelent Szipka József moszkvai magyar nagykövetnél és közölte vele, hogy Kádár beszédeiben sokszor szerepel Hruscsov neve, húzni kellene belőle. (MOL M-KS 288. f. 5/349. ő. e.)

²⁹ MOL M-KS 288. f. 5/351. ő. e.

csere az utóbbi találkozó alkalmával folyt. Kádár, amikor erről beszámolt a Politikai Bizottság 1964. november 17-i ülésén, elmondta: a megbeszélések légköre a kényes és szubjektív kérdések felvetését is lehetővé tette. A maga részéről kijelentette, hogy a tisztázó eszmecsere után az MSZMP nem akar többet a kérdéssel foglalkozni. Szovjet részről ezt megnyugvással fogadták. Mindazonáltal Komócsin Zoltánnak a PB-ülésen tett azon megállapítását, miszerint nagyon nehéz lesz elérni, hogy „az a teljesen egyértelmű szinkron, ami megvolt addig a magyar–szovjet politikában helyreálljon, sőt ez bizonyos fokig lazul”, senki nem vitatta.³⁰

1.

Szigorúan bizalmas!
Készült 2 példányban

Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1964. október 16-án tartott üléséről

1. Az SZKP és a szovjet kormány vezetésében végrehajtott személyi változtatásokkal kapcsolatos intézkedések

Biszku Béla elvtárs: Szeretném elmondani, hogy miután tegnap a Politikai Bizottság tagjait összehívtuk és tájékoztattuk a helyzetről,³¹ arról a változásról, ami a szovjet párt és kormány vezetésében végbement, mit tettünk, mi történt, azon kívül milyen információt kaptunk a változások okairól és milyenek a belső információink. Kilenc megyéből és Budapestről gyűjtöttünk össze jelentéseket. Ezenkívül javaslatokat szeretnék tenni.

Az első résszel kapcsolatban szeretném jelenteni a Politikai Bizottságnak, hogy tegnap este, még a Politikai Bizottság tájékoztatása után, a Budapesti Pártbizottság és a megyei pártbizottságok első titkárait tájékoztattuk. Ugyancsak még az este folyamán elmentem a Belügyminisztériumba, ahová be voltak híva a helyettesek. Itt a megyei titkároknak adott tájékoztatáshoz hasonlóan beszéltünk a változás lényegéről. Megállapodtam Benkei [András] elvtárral, hogy készültséget rendeljenek el a Határőrségnél, a karhatalomnál, a Politikai Osztályon és a rendőrségen, mert vannak ellenséges elemek, akik ilyenkor megpróbálnak a zavarosban halászni. Már ekkor jelentették: volt olyan eset, hogy valaki a Szabad

³⁰ MOL M-KS 288. f. 5/349. ő. e.

³¹ Erről a tájékoztatásról nem áll rendelkezésünkre írásos anyag.

Európa rádió adását felerősítve kitette készülékét az ablakba, és azt többen hallgatták.

Kérem, hogy ezeket az intézkedéseket a Politikai Bizottság utólag vegye tudomásul és hagyja jóvá.

Ezenkívül ma fél 10 órakor a titkár elvtársakkal ismét tárgyaltunk, tájékoztunk a helyzetről és megállapodtunk bizonyos intézkedésekben. A Központi Bizottság titkárai – egymás között megosztva – ma újból felhívták a megyei első titkárokat. Kihangsúlyoztunk olyan momentumot, hogy a változás úgy történt, hogy az számunkra kissé megnyugtató, ugyanis a XX. és XXII. kongresszus politikai vonalának további erősítését és fejlesztését fogják vinni. Azonkívül kértük, hangsúlyozzák ki, hogy az 1957. és 1960-as Moszkvai Nyilatkozat³² alapján állunk. Itt a kört úgy határoztuk meg, hogy a Központi Bizottság titkárai a megyei pártbizottságok első titkáraival és a miniszter elvtársakkal beszéltek. Ugyanezeket közöltük a KB osztályvezetőivel is.

Jelentem, hogy Kádár elvtárs tegnap 11 órakor felhívott telefonon. Közölte, hogy visszaérkeztek Varsóba, továbbá, hogy Brezsnyev elvtársától megnyugtató tájékoztatást kapott a helyzetről. Megkérdezte, nálunk mi a helyzet, és milyen intézkedéseket tettünk. Én elmondtam, Kádár elvtárs ezeket helyeselte. Kérte, adjam át üdvözetét a Politikai Bizottság tagjainak. Elmondta, ők ott vannak, dolgoznak, és azt húzta alá, hogy egy a lényeges: a vonal marad.

Az osztályvezető elvtársaknak és a megyei pártbizottságok első titkárainak a részletes tájékoztatást, vagyis a telefonon kapott értesüléseket nem mondtuk el, mert vártuk Gyenyiszov elvtárs tájékoztatását. Úgy volt, hogy megérkezik, de nem érkezett meg. Sikerült azonban Grisin elvtárssal beszélni.

Reggel megállapodtunk Nemes elvtárssal, hogy érintkezésbe lép Andropov elvtárssal és kérni fogja – ez meg is történt –, hogy a Pravda holnapi vonaláról beszélhessen vele. Mi ugyanis ezekről a kérdésekről holnap szeretnénk írni a sajtóban.

Tájékoztatnám az elvtársakat a Grisin elvtárssal történt beszélgetésről. Grisin elvtárs megbízást kapott Brezsnyev és Koszigin elvtársaktól és az Elnökség tagjaitól, hogy adja át üdvözetét az MSZMP Központi Bizottságának, Politikai Bizottságának. Grisin elvtárs beszélt Brezsnyev elvtárssal, akinek személyes ismerősei vannak Magyarországon, Buda-

³² A Kommunista és Munkáspártok 1956 áprilisában megszüntetett Tájékoztató Irodájának szerepét a kommunista és munkáspártok képviselőinek értekezlete vette át. Ilyen tanácskozásra 1957 végén, illetve 1960-ban került sor. Az említett nyilatkozatokat ott fogadták el.

pesten, ismeri a Politikai Bizottság tagjait és kérte, közölje Grisin elvtárs velünk: szorosabbra kívánják fűzni a kapcsolatot a továbbiakban is a két párt között. Azonkívül ő is kihangsúlyozta: a XX. és XXII. kongresszus vonalán állnak – ez a külpolitika alapja is.

A lényege a dolognak a tájékoztató alapján, hogy belső okok voltak azok, amelyek kiváltották ezt a változást. Ezek a következők voltak: az utóbbi hónapokban, az utóbbi évben elszaporodtak azok a jelenségek, hogy nem lehetett az Elnökség ülésén véleményt mondani, nem hallgatták meg a véleményeket, és sokszor olyan kérdéseknél, ahol nem volt egyetértés, az elvtársak nem szóltak, hanem szemlesütve adták kifejezését annak, hogy nem értenek egyet.

Grisin elvtárs közölte velünk, hogy ezeken a kérdéseken túl a tulajdonképpeni koronát, vagyis hogy az Elnökség intézkedjen, az a javaslat tette fel, amelyet a mezőgazdaság átszervezésére vonatkozóan terjesztett elő Hruscsov elvtárs, s amelyet a Titkárság most, október 12-én tárgyalt. Ennek a javaslatnak a lényege: át kell szervezni a mezőgazdaságot, meg kell szüntetni a mezőgazdaságban a pártszervezeteket, és politikai osztályokat kell létrehozni. Ez az átszervezési javaslat általános elégedetlenséget váltott ki a funkcionáriusok körében. Ezt ugyanis megkapták a megyék titkárai is, akik közölték: ezt nem lehet megengedni. De összefügg ez más kérdésekkel is, mert vannak olyan dolgok is, amelyeket kollektív testület határozott el – pl. a népgazdaság átszervezésével kapcsolatos dolgokról Grisin elvtárs elmondotta, hogy a termelés, a tudomány és a technika között szakadás következett be ennek következtében. Azután elmondotta, hogy egyes területeken teljesen áttekinthetetlen a helyzet. Pl. a kohászatnak nincs megfelelő gazdája.

Amikor ilyen kritikai észrevételek elhangzottak, a bírálók merev elutasításban részesültek.

Azután a külpolitikában is olyan helyzet kezdett kialakulni, hogy „árnyék-külgügyminisztériumként” lépett fel és dolgozott Adzsubej.³³ Ez nem volt konzultálva az Elnökséggel, személyi elhatározás alapján történt. Mindezek betetőzéseként itt volt ez a mezőgazdaságra vonatkozó javaslat.

Hruscsov elvtárs pihent a Krímben, de szóltak neki, jöjjön fel, mert az előterjesztést jelenlétében akarják megtárgyalni. Az Elnökség 13-án és 14-én tárgyalta Hruscsov elvtárs jelenlétében az anyagot. Az Elnök-

³³ A. I. Adzsubej Hruscsov veje, 1959 és 1964 között az *Izvesztyija* szerkesztője volt. Hruscsov megbízásából esetenként nem hivatalos, puhatolózó tárgyalásokat folytatott pl. Nyugat-Németországban.

ség minden tagja szót kért, hozzászólt, és egységes álláspont alakult ki. A dolog konzekvenciája az volt, hogy Hruscsov elvtárs írt egy levelet, amelyben betegségére és öreg korára való tekintettel kérte felmentését.

Kb. ez az információ lényege. Grisin elvtárs sietett a Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottságának ülésére, amely 3 órakor kezdődött, így beszélgetés nem alakult ki közöttünk. Megköszöntük az információt és mondtuk, be fogunk számolni a Politikai Bizottságnak, s azt is mondtuk, még lesz alkalmunk találkozni.

Ismétlem, az egész információból az derül ki, hogy belső okok voltak azok, amelyek kiváltották ezt a változást. Azokat az észrevételeket, amiket mi egymás között a Politikai Bizottságban tettünk – és ami majd a tájékoztatásban szerepel is –, nem volt alkalmunk elmondani. Alkalmat kell majd teremteni, hogy ezeket elmondhassuk.

Szeretném elmondani, illetve felolvasni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a lemondással kapcsolatos visszhangról összesítettünk:

„Az SZKP Központi Bizottságának és a Legfelsőbb Tanácsnak közleménye óriási meglepetést és mély megdöbbenést keltett. Mindenki erről beszél, villamoson, autóbuszokon, üzemekben, hivatalokban, üzletekben és az utcán ez a fő téma. Vidéki városokban is az emberek csoportokba verődve tárgyalják Hruscsov lemondását. Teljes a tanácstalanság, a tájékoztatatlanság, és különböző rémhírek keringenek. Az alapszervezeti titkárok szüntelenül hívják az üzemi, kerületi, járási és városi pártbizottságokat, azok pedig a megyéket, s tájékoztatást kérnek. A rádióhoz ma 12 óráig 60-nál több telefonhívás érkezett, ezek közül a legtöbb kéri a rádiót, hogy mondjon már valami megnyugtatót.

Nagyon nagy az aggodalom, az emberek szíve nehéz lett, féltik a békét, aggódnak, hogy bizonytalanná, feszültté válik a nemzetközi helyzet. Hruscsov neve a magyar közvélemény nagy részében összeforrt a békével.

A közvélemény nem érti, hogy miért kellett ezt a döntést hozni, „Hruscsov mindig meg tudta menteni a békét” – mondják többen. Sajnálják, Magyarországon nagyon népszerű volt.

Senki sem hiszi el a lemondás hivatalos okait. Azt mondják: Ha Hruscsov betegsége miatt távozott, akkor miért nem méltatják érdemeit, ha olyan idős, már régóta nem tapasztalták volna részéről a nagyfokú aktivitást, amit tanúsított még a legutóbbi időkben is. Mindenki leváltásról és nem lemondásról beszél.

A legáltalánosabb vélemény, hogy Hruscsovnak azért kellett távoznia, hogy megkönnyítse a kínai vezetőkkel való tárgyalásokat, a nemzetközi kommunista mozgalomban folyó vitás kérdések rendezését és az egység helyreállítását. A kínaiak szemében Hruscsov „vörös posztó” volt, és

addig nem hajlandók tárgyalni, amíg Hruscsov helyén van. Nagyon sokan mondják, hogy Hruscsov lemondása kínai nyomásra történt. Kisebbszámúban ugyan, de olyan hangok is vannak, hogy Hruscsov lemondása a Szovjetunió belső helyzete, főleg a mezőgazdaság miatt történt. Ezek szerint Hruscsov nem tudta megoldani a belső gazdasági problémákat. Végül egy kisebbszámú találgatás arra utal, hogy a Szovjetunióban nem talált helyeslésre Hruscsov várható nyugat-németországi útja, és ezért kellett távoznia.

A párttagságban és a pártonkívüliek körében a bizonytalanság és az aggodalom többszörösen. Ezek közül az alábbiakat kell kiemelni: sokan kérdezik: Hruscsov lemondása után nem lesz-e a politikai vonalban változás? Ezt értik az SZKP politikájára is és a mi politikánkra is. Egyesek hangoztatják, hogy Hruscsov liberális politikát folytatott, s a szocialista tábornak mind a kül-, mind a belpolitikájában keményebb, merevebb vonal fog bekövetkezni. Olyan jelzések vannak, hogy pártonkívüliek máris tartanak attól, hogy az irányukban tanúsított módszerek és elvek megváltoznak. Beszélnek arról is, hogy a nemzetközi helyzet ki fog éleződni, a békés egymás mellett élés politikája feladásra kerül, s a kínai vonal győzedelmeskedik. Többek szerint Hruscsov „bukása” Goldwater³⁴ [sic!] győzelmét segíti elő, mert az amerikai közvélemény azt fogja hinni, hogy a Szovjetunió békés politikája megváltozik. Általában a közvélemény fordulattól fél.

Egyes szektások máris hangoztatják, hogy ha Hruscsov három évvel ezelőtt mondott volna le, nem lett volna a nemzetközi munkásmozgalmában vitás kérdés. Egyesek szerint „kedvező fordulat” ez, a párttagok megbecsültebbek lesznek. Kárörvendve mondják, hogy Hruscsov a kínaiakkal szemben elvesztette a csatát. Olyan vicc kering, hogy a kínaiaknak is van egy olimpiai aranyérmük: „Mao kiütötte Hruscsovot”.

Főleg Budapesten az alábbi rémhírek keringenek: Hruscsovot tudta nélkül váltották le; Hruscsovot a Kaukázusban fogva tartják Adzsubejjel együtt, letartóztatásuk két héttel ezelőtt történt. Széles körben beszélnek arról, hogy leváltották a Pravda, az Izvesztyija főszerkesztőjét és a szovjet rádió elnökét.

Mindenünnen részletes tájékoztatást várnak.”

A délelőtti megbeszélés alapján javasolom, hogy holnapra készítsünk megfelelő vezércikket vagy sajtókommentárt. Ezt úgy is el lehet képzelni,

³⁴ Barry Morris Goldwater (1909–1998) 1953 és 1965, valamint 1969 és 1987 között arizonai szenátor, 1964-ben a Republikánus Párt elnökjelöltje.

hogy a Pravda vezércikkét hozzuk és kommentáljuk, vagy saját vezércikket írunk. Javasolom, bízva meg a Politikai Bizottság Szirmai István, Komócsin Zoltán és Nemes Dezső elvtársakat, hogy ezt a cikket konzultálják és nézzék át. Ez a cikk szolgáljon azután alapul a párt- és általában a közvélemény orientálására.

Délelőtt a titkársági ülésen Szirmai elvtárs jelezte, hogy a szerkesztő bizottságok vezetőit ma fél hatra összehívja és tájékoztatja őket.

A megyei titkárok informálásával még a mostani tájékoztató után is várni kell, és meg kell fontolni: a belső részleteket és indokokat hogyan fogjuk a saját pártközvéleményünkkel közölni? Bennem felmerül több gondolat. Itt van például a „lenini normák megsértése”. Ez nem olyan egyszerű dolog a mi közvéleményünk számára, mert mi azt mondtuk, hogy éppen a lenini normák helyreállítása érdekében végzett kiemelkedő munkát és érdemeket szerzett a sztálini személyi kultusz felszámolásában is. Most ugyanakkor nem lehet azt mondani, hogy lenini normák megsértése és új személyi kultusz. Ezt a mi párttagságunk nem érti. Ez a dolog a nemzetközi közvélemény számára nem ugyanaz, mint a szovjet közvélemény számára – bár megfelel a tényeknek, hogy az utóbbi fél évben ilyen jelenségek történtek. Ezeken gondolkozva felvetem: a titkársági ülésen kialakult eredeti tervhez viszonyítva célszerű-e holnap a megyei titkári értekezletet megtartani? Gondolkozzunk ezen és azon is, hogy inkább talán a jövő héten központi bizottsági ülésen adjunk tájékoztatást.

Javasolom, hogy azokat az intézkedéseket, amelyeket a BM, Munkás-ország stb. irányában hoztunk, a Politikai Bizottság hagyja még érvényben.

Nemes Dezső: Néhány szót a Grisin elvtárstól kapott tájékoztatóhoz. Grisin elvtárs a tájékoztató elején és végén is hangsúlyozta és ismételte: az együttműködést fejlesszük tovább, a barátságot mélyítsük az egyenlőség alapján, gyakrabban konzultáljunk stb., de a mi aggályunk nem ilyen jellegű volt.

Végül azután rátért arra, hogy erre a változtatásra miért került sor. Itt utalt az ipari átszervezéssel kapcsolatos komplikációkra. Azzal hozta ezt összefüggésbe – amit Biszku elvtárs már említett –, hogy a tudomány eredményeinek felhasználása nem folyt kellőképpen, egész iparágazatok, mint pl. a vaskohászat maradtak központi irányítás nélkül; azután kitűnt, hogy nem vált be a pártszervezeteknek kettétagolása ipari és mezőgazdasági vonalra, mert ennek következtében a lakosságot érintő számos kérdés intézése nem ment kellőképpen.

Elmondta Grisin elvtárs, hogy Hruscsov elvtárs a mezőgazdasági politikában kapkodó volt, ami éppen eszébe jutott, azt állította előtérbe: ma a babot, holnap a borsót, holnapután a kukoricát. Kiegyensúlyozatlan

volt tehát a politikában. A mezőgazdasági minisztérium keretét ledegrálta, így azok kellő irányítást nem tudtak biztosítani, még a miniszterhelyettesnek se engedett beleszólást, egyszemélyben irányított. Szemére hányják, hogy túlzott hangsúlyt kapott az ő fellépéseiben a káderek technikai ismeretei szükségessége, és háttérbe szorult a politikai felkészültség fontossága. Durva volt, sokszor elvesztette az önuralmát önmaga felett.

Felmerült Adzsubej árnyminisztersége is. A minisztérium és az Elnökség tudta nélkül vállalkozott olyan akciókra mint pl. a vatikáni vagy a nyugat-németországi út. Ezenkívül megrökönyödést váltott ki, hogy Hruscsov a „Szovjetunió hőse” címet adományozta Nasszernak és Amer marsallnak.³⁵ Ebben sem volt előzetesen döntés.

Módszereivel, fellépéseivel kapcsolatban sok panasz, nyugtalanság keletkezett. Leginkább jelentkezett ez most a mezőgazdasági anyagnál, amelyben meg akarta szüntetni a mezőgazdasági pártszervezeteket. Az anyagot előzetesen megkapták a Titkárság tagjai és úgy döntöttek, Hruscsov nélkül ezt nem tárgyalják. Felhívták, másfél napig tárgyaltak vele együtt, nagyon lojális hangon léptek fel vele szemben. Megmondták, elismerik érdemeit, de ez nem megy ezért és ezért. Már régebben is, amikor bizonyos dolgokat nem fogadtak el, Hruscsov többször felvetette, elmehetek nyugdíjba is, mert öreg vagyok. Akkor erre hallgatással válaszoltak, senki nem akart erről beszélni. Most azután, másfél napos vita eredményeképpen, Hruscsov írt egy beadványt, amelyben kérte, hogy korára és egészségi állapotának hanyatlására tekintettel mentsék fel. Az Elnökség úgy döntött, hogy ez helyes. Azután összehívták az ülést, ott kitergették a kérdést és meghozták a döntést teljes egyhangúsággal. Ehhez csak azt tudom megjegyezni: sajnálatos, hogy az SZKP Elnöksége és a plénum csak akkor tudott hatékony határozatot hozni, amikor ilyen szélsőséges lépések megtételére volt szükség. Ezt nehéz megérteni, mert ezek olyan dolgok, amikben a plénum már határozott előbb.

Ezen a másfél napos ülésen, ahol a Titkárság tagjai is részt vettek, mindenki felszólt, titkársági és elnökségi tagok, és egyhangúan az a vélemény alakult ki, hogy nem tudják másképpen biztosítani a normális vezetést.

³⁵ Hruscsov 1964 májusában látogatott Egyiptomba, ahol a szovjet–egyiptomi kapcsolatok fejlesztésében szerzett érdemeiért megkapta a legmagasabb egyiptomi állami kitüntetést, a Nílus-rendet. A diplomáciai szokásoknak megfelelően Hruscsovnak is ki kellett tüntetnie Nasszer elnököt. Mivel a Nílus-rendnek megfelelő legmagasabb szovjet kitüntetés a »Szovjetunió hőse« volt, Hruscsov számjeltáviratban kérte, hogy ítéljék oda Nasszernak és Amer marsallnak ezt a kitüntetést. Az SZKP KB Elnöksége némi ellenvetés után ehhez hozzájárult. Roy Medvegyev szerint a »Szovjetunió hőse« kitüntetés adományozása meglehetősen tapintatlan dolog volt, mert Nasszer és Amer a második világháború idején nem csupán angolellenesek voltak, de együtt is működtek a hitlerista hatalmakkal. (ROY MEDVEGYEV: I. m. 305–306.)

A fő dolog a belső kérdéseken nyugszik; külpolitikai vonatkozásban Adzsubej lépéseit említette és nagyon hangsúlyozta ő is, hogy a vonalat szilárdan viszik tovább.

Andropov elvtárs azt mondta, Hruscsov elvtársnak vannak érdemei, és a tájékoztatóban, amit a pártszervezeteknek és a testvérpártoknak fognak adni, erről is beszélni fognak. Feltárják majd a hibákat, azok okait és elmondják, hogy aki ilyen előharcosa volt a személyi kultusz felszámolásának, a kollektív vezetésért való harcnak, később hogyan vált ennek akadályozójává az utóbbi egy-két évben, főleg pedig a legutóbbi időben. És úgy néz ki, hogy az elmúlt fél évben halmozódtak fel leginkább ezek a dolgok.

Azt is szemére hányják, hogy családi dolgokkal terhelte meg tevékenységét, hogy túl sok rokont vitt magával a különböző helyekre, ami nem jó és nem szokásos. Nemcsak a feleségét vitte, hanem sok családtagot hurcolt magával.

Andropov elvtárs azt mondta, hogy a Pravda holnapi szerkesztőségi cikkében Hruscsov elvtárs leváltásának kérdését nem kommentálják. Ők ezzel nem foglalkoznak. Hozzáteszem: egyenesen nem foglalkoznak. Nem lesz szó a hibákról – csak belső információ formájában – a nemzetközi kommunista mozgalomra tekintettel nem akarják Hruscsov hibáit kitergetni, és mivel nem lesz szó a hibákról, nem akarják most érdemeit sem emlegetni. Ez volt a válasz arra a közvetített kérdésünkre, hogy miért nem méltatják érdemeit.

A cikk hangsúlyozni fogja, hogy szilárdan a XX., XXI. és XXII. kongresszus irányvonalát, az SZKP programját valósítják meg, ezen a vonalon akarnak haladni, ettől eltérni nem fognak. Ezt különösképpen hangsúlyozni akarják éppen a kínaiakkal szemben, hogy bebizonyítsák: eltávozása nem a kínaiak miatt történt. Hangsúlyozzák majd, nagy sikereket értek el, most november 7. közeledik, s ezeket az eredményeket meg is fogják ünnepelni.

A külpolitikai vonal sem változik, továbbra is szilárdan a békét, a leszerelést, a békés egymás mellett élést, a barátság ápolását az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országokkal, a szocialista rendszer történelmi jelentőségét hangsúlyozzák, az internacionalizmus, a nemzetközi kommunista mozgalom egysége, az 1957-es, az 1960-as Moszkvai Nyilatkozatok talaján szállnak síkra.

Megállapítja a cikk: szükséges alaposan elemezni a bonyolult folyamatokat. Állást foglal az erőszakos tervezetés ellen, a meg nem alapozott tervek rendszere ellen. Ez közvetlen kritika Hruscsov tevékenységével kapcsolatban anélkül, hogy az ő nevét megemlítenék. Állást

foglalnak az ide-oda adminisztrálgatások ellen, a gyakorlati tapasztalatok semmibevevése ellen, a lenini normák betartásáért, a kollektív vezetés elvéért, ami nagy vívmány. Ez a jellege a holnapi vezércikknek. Ebben tehát benne van az eddigi vonal továbbvitelének hangsúlyozása, s nem foglalnak állást, hogy miért váltották le Hruscsovot. Egyenesen nem foglalnak állást, de a valóságban ez benne van a cikkben.

Megkérdeztem Andropov elvtárstól: hogyan gondolja, lesz-e decemberben tanácskozás?³⁶ Erre azt válaszolta, természetesen ez meglesz.³⁷

Ő is nagyon hangsúlyozta – nem olyan bőbeszédűen, mint Grisin, ismételten átadva üdvözetét az SZKP Elnökségének (mert az Elnökség megbízásából hívott vissza, hogy tájékoztasson a holnapi vezércikkről) – a szorosabb együttműködés szükségességét és szándékát.

Még annyit, hogy az olasz párt titkársága ma hajnalban kiadott egy nyilatkozatot, amit az elvtársak biztosan ismernek.

Még egy kérdés: amikor új miniszterelnököt neveznek ki, az államközi viszony egyik velejárája, hogy üdvözlő táviratot küldenek részére. Brezsnyev elvtársnak nem szükséges ilyent küldeni, de Koszigin elvtársnak kell. Javasolom, hogy ezt a táviratot Kádár elvtárs nevében küldjük el.

Egy gondolatom van az aktívával kapcsolatban. Ebből a tájékoztatóból ki lehet emelni olyan részeket, amelyek az embereket megnyugtatóknak. Meg kellene mondani, hogy ez a változtatás mi miatt történt, természetesen nem a „Hruscsov-kultusz” kérdésre gondolok, hanem egyéb momentumokra. Valamit mondanunk kell, mert különben az emberek csak a nyugati sajtóból tájékozódnak.

Szirmai István elvtárs: Hogy a nemzetközi helyzetet kicsit bonyolítom, bejelentem, hogy az Új Kína hírügynökség közölte, hogy ma felrobbantották Kínában az első atombombát.

Elmondanám elképzeléseimet arról, hogy a Népszabadságban és a másik két reggeli lapban milyen tartalmú, politikai vonalú kommentálást fűzzünk Hruscsov elvtárs lemondásához. Fél hatkor jönnek hozzám

³⁶ A kommunista és munkáspártok soron következő nemzetközi értekezletét előkészítő szerkesztőbizottság 1964 decemberében tervezett üléséről van szó.

³⁷ Erre 1964-ben nem került sor. Az SZKP KB levelét, amelyben a kommunista és marxista-leninista munkáspártok szerkesztőségi tanácskozásának összehívására vonatkozó elképzelésüket fejtették ki, a szovjet nagykövet 1964. november 28-án nyújtotta át Kádárnak. A levelet az MSZMP Politikai Bizottságának 1964. december 1-jei ülésén tárgyalták meg. A testület egyetértett azzal a szovjet javaslattal, hogy a kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezlete szerkesztőbizottságának ülését 1965. március 1-jére hívják össze, de késznek mutatkoztak arra is, hogy amennyiben több oldalról olyan óhaj fogalmazódik meg, hogy a bizottság korábbi időpontban ülésezzen, képviselőiket akkor is elküldik. (MOL M-KS 288. f. 5/353. ó. e.)

a szerkesztők.

Első dolog, hogy mi lemondásról és nem leváltásról beszélünk.

Másik és legfontosabb az a mottó, amivel ma reggel a Pravda megjelen, s amely szerint szilárdan és állhatatosan a XX. és XXII. kongresszus alapján állunk. Ezt kell felbontani a holnap reggeli lapok kommentárjaiban, megmutatva, mit jelent a békés egymás mellett élésért folyó harc, a leszerelésért folyó harc – olyan harcot, olyan politikát jelent, amely támogat minden erőt, amely a társadalmi haladást, a békét szolgálja.

Másik: megmutatni, hogy a XX. és XXII. kongresszus képezi az alapját továbbra is a Szovjetunió politikájának. És itt arra kérném majd a szerkesztő elvtársakat, ha csak néhány mondatban is, de beszéljenek kommentárjaikban a XX. kongresszus nagy jelentőségéről, arról, hogy ez mit jelent, és mondják el, hogy az új vezetés töretlenül ezt a vonalat viszi tovább, hogy a szovjet nép ennek megfelelően folytatja a XX. kongresszuson elfogadott program szerint a kommunizmus építését.

A cikk következő eleme a nemzetközi munkásmozgalom, az 1957-es és 1960-as nyilatkozatok. Itt is meg kell mondani, hogy töretlenül és állhatatosan ennek a politikának alapján állunk.

Nekem az a véleményem – különös tekintettel a saját közvéleményünkre és arra a viszonyra, amely hosszú évek során a magyar kommunisták, a magyar nép és a Szovjetunió Kommunista Pártja és annak élén Hruscsov elvtárs között kialakult –, hogy nekünk, a mi kommentárainkban kell néhány méltató szót is szólni róla. Valami ilyesmire gondolok: boldog, hosszú öregkort és jó egészséget kívánunk Hruscsov elvtársnak, akinek elévülhetetlen érdemei vannak a szörnyű sztálini korszak felszámolásában, aki érdemeket szerzett a békéért folyó harc, a békés egymás mellett élés politikája megvalósításáért folyó küzdelemben. Lehet ezt másképpen is fogalmazni. Utalhatnánk egy-két mondatban arra, hogy mi magyarok különösképpen tisztelettel, hálával emlékezünk vissza arra a segítségre, melyet Hruscsov elvtárs a szovjet nép élén nyújtott nekünk 1956-ban, az ellenforradalom leverésében.

Ezután a pár mondat után üdvözölhetnénk ezekben a kommentárokbán, vezércikkben a Szovjetunió és a szovjet nép új vezetőit, Brezsnyev és Koszigin elvtársakat, akik a szocialista világrendszer régi ismert harcosai, és akik iránt messzemenő bizalommal viseltetünk.

A következő elem, amit javaslok: a bizalom kifejezése a Szovjetunió és a Szovjetunió Kommunista Pártja iránt. Itt valami olyasmit kellene mondani, hogy akik felelős harcot folytatnak a békéért, a társadalmi haladásért, a szocialista rendszer előbbre vivéséért. Tehát bizalom a Szovjetunió és az SZKP iránt és itt – válaszként a Pravda mai mottójá-

ra – bizalom a Szovjetunió népe iránt, amely folytatja a maga nagy forradalmi harcát, s amellyel szoros további barátság köt össze bennünket.

Mondanivalónk második részében megfelelő fordulattal oda kellene kilyukadnunk, hogy az MSZMP munkáját, politikáját nem érinti a Szovjetunió élén bekövetkezett változás. Töretlenül és következetesen folytatjuk a VIII. kongresszus határozatának megfelelően, azok szellemében a magunk építő, mindennapi munkáját. Nyugodtan és biztonságban. Ez is véleményem szerint fontos mondanivaló lenne.

Tekintettel arra, hogy az itthoni közvéleményben bizonyos mozgások vannak baloldalon és jobboldalon is, időszerűnek tartanám azt is, hogy megmondjuk, ezután is folytatjuk eddigi politikánkat, a kétfrontos harcot, továbbra is a nép kollektív tapasztalataira támaszkodunk, elutasítunk mindenféle dogmatikus és szektás megnyilatkozást, ugyanakkor folytatjuk harcunkat a kispolgári lazaságok, a tunyaság, a liberalizmus stb. ellen.

Fock Jenő elvtárs: Általánosságban, ha az ember hallja ezt a vázlatot, egyetért vele. Mégis van két megjegyzésem. A Hruscsov elvtársra vonatkozó rész megfogalmazásánál nagyon kell vigyázni. Úgy, ahogy ezt most hallok, kicsit többnek tűnik a kelleténél. Ahhoz hasonló megfogalmazást javasolok, ahogy a szovjet elvtársak foglalkoztak ezzel. Tehát, amikor azt mondjuk, hogy a Szovjetunióban ez a vonal marad továbbra is, akkor hozzátehetjük egy fél mondat erejéig, hogy melyben Hruscsov elvtársnak is vannak érdemei.

A másik részt teljesen elhagynám, azt, hogy külön megköszönjük az ellenforradalom leveréséhez nyújtott segítséget, mert ezzel megint tompítanánk, hogy e segítséget a szovjet nép, a szovjet párt nyújtotta.

Amikor a mi pártunkra rátérünk, vigyázni kell olyan megfogalmazással, hogy az MSZMP politikáját nem érinti a változás. De érinti. Először azt mondjuk, hogy ott nincs változás, azután meg azt mondjuk, hogy minket nem érint? Akkor mi nem érint? Egyébként érinti, mert mint ahogy ők mondják, még következetesebben, még határozottabban viszik a vonalat, nálunk is még következetesebben, még határozottabban kell vinni azt a vonalat, amit eddig vittünk.

A cikktől függetlenül gondolkozni kell azon, hogyan kellene vinni még következetesebben politikai vonalunkat. Azon is gondolkozni kell, helyes-e, hogy mi azt mondtuk: egyszer s mindenkorra kiirtottuk a személyi kultuszt. Ezt nem szabad mondani, állandóan, nap mint nap harcban kell állnunk vele szemben.

Fehér Lajos elvtárs: A cikk vonalával egyetértek.

Szerintem a megyei titkárokat akkor hívjuk össze, amikor írásos tájékoztatást kaptunk a történekről. Nem tudom, mikor lesz, mikor ér rá

erre az SZKP Elnöksége.³⁸ De ha a tájékoztató írásos anyag itt van, akkor talán inkább központi bizottsági ülést kellene összehívni.

Az üdvözlő távirattal kapcsolatban az a véleményünk, hogy erről beszélni kellene, konzultálni kellene Kádár elvtárrsal.

Komócsin Zoltán elvtárs: Egyetértek azzal az elképzeléssel, amit Szirmai elvtárs kifejtett, és azzal a kiigazítással, amit Fock elvtárs mondott. Hruscsov elvtársról meg kell emlékeznünk, de sokkal objektívebb és nyugodtabb módon, és semmiképpen se kívánjunk neki semmit. Ez a mi állásfoglalásunk ebben az esetben – ez mindenki számára világos – eltérő lenne attól, ami hivatalosan megjelent és meg is fog jelenni, és ez problémát vetne fel. Másik része ennek, hogy ha valamit kívánunk, ez a jelenlegi helyzetben kicsit komikus, mert ha azok után, ami ott történt, hosszú, boldog életet kívánunk neki, Pesten ebből biztosan viccet csinálnak.

Azt megfontolandónak tartom, hogy ilyen szerkesztőségi cikket csak a Népszabadságnak kell hoznia. Ha egyforma cikk jelenne meg a három lapban, annak nincs értelme, nem egyforma viszont nem lehet. Eddig is az volt a gyakorlat, hogy pl. a nemzetközi munkásmozgalom vitájával kapcsolatos állásfoglalást csak mi hoztunk, a többi két lap – jellegéből kifolyóan – ilyent nem hozott. Tehát vagy azt ajánlanám, hogy a másik két lap egyáltalán ne foglalkozzon ezzel, vagy pedig egyszerűen vegyék át a Népszabadság cikkét. Ezt meg lehet csinálni úgy, hogy készítenek egy kopfot, amely a Népszabadság mai számában megjelent szerkesztőségi cikket teljes egészében közli. Ezt sokkal járhatóbb útnak tartom, mint hogy hajszára azonos cikk jelenjék meg mindhárom lapban.

Az értekezlettel kapcsolatban Biszku elvtárshoz csatlakozom: azt, hogy központi bizottsági ülést hívunk össze vagy megyei titkári értekezletet, kedden döntsük el. Nem kell most ebben döntenünk. Jelen esetben sürgősebb volna központi bizottsági ülést tartani, és először ezeket az információkat ott ismertetni.

Németh Károly elvtárs: Én délelőtt lent voltam vidéken, beszéltem elvtársakkal és ennek alapján úgy látom, hogy a megyei titkárokat és a párttagságot valamilyen módon – nem külön információ útján – tájékoztatni kellene a következőkről még a mai nap folyamán: holnap megjelentik a cikk, ezt tekintsek a párttagság tájékoztatásának, mert ez a párt álláspontja. És másra most ne várjanak. Ugyanis az elvtársak már azt várják, hogy talán holnap lesz központi bizottsági ülés.

³⁸ Nem találtam nyomát annak, hogy az SZKP KB Elnöksége írásos tájékoztatót küldött volna a testvérpártoknak.

A Központi Bizottság ülésével kapcsolatban az a véleményem, hogy ott ne csak ezzel a kérdéssel foglalkozzunk, hanem vegyük előbbre a tervezett ülésekről a nemzetközi ügyekkel kapcsolatos tájékoztatót. Jó lenne, ha ezt el tudnánk készíteni.

Nemes Dezső elvtárs: A cikktervezettel és Fock elvtárs kiigazításával egyetértek. Azt gondolom, Hruscsov érdemeit két momentummal lehet érzékeltetni: neki érdemei vannak a vonal kialakításában és a sztálini személyi kultusz felszámolásában. Ezt egyébként az SZKP Elnöksége és a plénum is elismerte.

Komócsin Zoltán elvtárs: Legfontosabb a béke, mert ez a legszeleesebb közvéleményt érdekli. Ez a legtisztább egyébként az egész dologban.

Nemes Dezső elvtárs: Egyetértek azzal, hogy a cikket a Népszabadság közölje, a másik két reggeli központi lap azonban ne. Inkább vegyék át a megyei lapok.

A további tájékoztatás módjaként legszimpatikusabb az a javaslat, hogy központi bizottsági ülést hívjunk össze. De csak ebben az ügyben összehívni a KB-ülést nem néz ki jól. Kellene ide más napirendi pont is. Ha csak ezt tárgyalnánk, az olyan súlyt adna az ügynek, ami nem kívánatos.

Felmerült, hogy Kádár elvtársat hívjuk fel a távirat ügyében. Megtehetjük, de ez a táviratküldés egy protokolláris dolog. Vagy ne csak ebben az ügyben hívjuk fel.

Gáspár Sándor elvtárs: Egy dolgot javasolok meggondolásra Hruscsov elvtárs érdemeinek méltatásával kapcsolatban. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy hallgathattam Grisin elvtárs beszámolóját, így – bármennyire is helyes volna érdemeiről beszélni – azt javaslom, hogy ezt csak csökkentett formában, talán egy bővített mondat erejéig tegyük. Az SZKP-t, a szovjet népet méltassuk és történelmi tanulságot vonjunk le a jövőre: próbáljuk most már mindig a népet, a pártot első helyre tenni. Az SZKP érdemeit kell méltatni abban, hogy kidolgozta a XX. és a XXII. kongresszus vonalát, a szovjet nép érdemeit ezzel kapcsolatban. Ha tovább mennénk, ellentétbe kerülnénk. Ha az SZKP nem tartja fontosnak nyilvánosságra hozni Hruscsov elvtárs érdemeit, mi nem vagyunk hivatottak azt méltatni. A saját közvéleményünkkel persze számolni kell, de az SZKP-nak ne okozzunk nehézséget. Amit Szirmai elvtárs mond, az önmagában helyes, Hruscsov elvtárs ezt meg is érdemelné, de nekünk gondolkodni kell azon, nehogy az SZKP-nak ezzel esetleg bajt okozzunk. Ők nem tartják fontosnak azt sem, hogy legalább egy mellékmondat legyen erről.

Értem Szirmai elvtárs érzéseit, nekem is vannak érzéseim, de az egész helyzetet kell néznünk, gondolkoznunk kell rajta, és nagyon csökken-

tett formában csináljunk ilyen méltatást. Az egészben az SZKP-t, a szovjet népet rakjuk első helyre, és ezután azt mondhatjuk: ennek volt a képviselője Hruscsov. Ennél tovább ne menjünk.

Az üdvözlésnél azt javasolom, hogy a kormánynak, az SZKP Központi Bizottságának, a Szovjetunió Minisztertanácsának kívánjunk jó munkát, és másodlagosan Brezsnyev, Koszigin elvtársaknak. Tehát elsődlegesen a Központi Bizottságnak és ne Brezsnyev elvtársnak.

Szurdi István elvtárs: Érzelmileg és szívem szerint nekem is az a véleményem, hogy Hruscsov elvtárs érdemeiről meg kellene emlékezni, ha kommentáljuk az eseményeket, és számomra is fájdalmas dolog volt, hogy ez ma – a tegnapi információval ellentétben – nem jelent meg...

Biszku Béla elvtárs: Az információ pontos volt: nem a nyilvánosságra hozott közlemény szövegében volt erről szó, hanem abban, amit Andropov elvtárstól hallottam.

Szurdi István elvtárs: Akkor úgy helyesbíték, hogy az én személyes véleményem szerint ebben ilyesminek helyt kellett volna adni. Eddig 4–5 elvtárssal beszéltem, akik szóvá tették az olaszok állásfoglalását, kicsit úgy minősítve, hogy van különbség a Szovjetunió által nyilvánosságra hozott kommentár és az olaszok állásfoglalása között. Azt hiszem, semmit nem késünk, ha a Hruscsov elvtárs személyét, szerepét illető értékeléssel valamivel később foglalkozunk. Nyilvánvaló – s ezzel szembe kell nézni –, hogy a közvélemény, az újságolvasók jelentős része bizonyos ellentétet fog felfedezni az értékelést illetően, ezzel megnehezítenénk a szovjet elvtársak helyzetét. Nem késünk tehát semmit, ha Hruscsov elvtársat a holnapi cikkben személy szerint nem említjük meg, azonkívül még információink sem pontosak.

Somogyi Miklós elvtárs: Gáspár elvtárssal, Fock elvtárssal értek egyet, s azokkal, akik úgy gondolják, ne okozzunk feleslegesen nehézséget a Szovjetunióknak. Első pillanatra úgy néz ki, hogy ez a vezetés, különösen akik együtt ülünk, Hruscsov elvtárs mellett áll, de talán rosszat tennék még neki személy szerint is. Az hiszem, úgy kellene fogalmazni, ahogyan Gáspár, Komócsin elvtársék mondják, valamit beleszólni ebbe a cikkbe, mert most öregek, fiatalok, férfiak, nők, mindenhol beszélnek Hruscsov-ról, méltatják az érdemeit, és általában – különösen női körökben – háborús félelemérzés van, és Hruscsov elvtársban a béke apostolát aposztrofálják. Tehát ne okozzunk nehézséget a szovjet elvtársaknak, ugyanakkor röviden emlékezzünk meg Hruscsov elvtárs érdemeiről, olyan megfogalmazásban, hogy később ne legyen szükség helyreigazításra.

Higgyék el az elvtársak, egy csomó olyan ember van, aki gazdasági okból se olvas el minden újságot. Azok közül, akik a Népszavát olvas-

sák, legalább százezer nem olvassa el a Népszabadságot. Tehát szerintem helyes Komócsin elvtárs javaslata, hogy a másik két lap vegye át a Népszabadság cikkét. Szerencsére nem kell sűrűn ilyen módszerhez folyamodni. Nincs akadálya annak, hogy a magyar szervezett dolgozók lapja átvegye a Népszabadság cikkét.

Szirmai István elvtárs: Nem szabad ezt megcsinálni a többi lapokkal szemben. Önálló lapok ezek, melyeknek saját véleményük van. Nincs olyan lap a világon, amelyik ezzel a kérdéssel ne foglalkozna most.

Somogyi Miklós elvtárs: Olyan csodát már megértünk, hogy idegen lapok cikkét átvették.

Fock Jenő elvtárs: Itt nem „átvevésről” van szó, hanem arról, hogy egy időben ők is közlik.

Szirmai István elvtárs: Ez azt jelentené, hogy van egy pártvélemény, azt ők kötelesek átvenni. Más dolog, ha önállóan, de hasonlóan foglalt állást a Magyar Nemzet és a Népszabadság.

Korom Mihály elvtárs: Azokkal értek egyet, akik azt mondják: bár szolidan, de szükséges Hruscsov elvtárs érdemeiről szólni. Ezzel nem kell várni, hanem a holnapi cikkben kell ennek megjelennie. Nem tudom, hogy ezzel nehézséget okozunk-e a Szovjetunióknak, de talán nagyobb nehézséget okoznánk a mi dolgozóink körében. Azt mondhatnák, hogy nemcsak áprilisban, amikor itt járt,³⁹ hanem azóta is – kicsit eltúlzom a dolgot – az egekig magasztaltuk, most pedig teljesen elejtjük. Azt hiszem, ha mi is olyan közvetett cikket jelentetnénk meg, mint amiről a szovjet elvtársak beszélnek, akkor még néhány ilyen közvetett cikk, és valóban keresztre lenne feszítve Hruscsov. Szerintem kellene beszélni az érdemeiről.

Czinege Lajos elvtárs: A személyi szimpátián és érzéseken túl meg kell néznünk, hogy Szirmai elvtárs által elmondott gondolatokból mit akarunk kiemelni. Elsősorban azt, hogy a XX. és XXII. kongresszus vonala nem változott, hogy az 1957, 1960-as Nyilatkozat alapján állunk. Ha ezután Hruscsovról nem szólunk, ezekből mintegy kirekesztjük őt, olyan, akinek semmi köze sincs ehhez. Vagy tápot adunk olyan kaján gondolatnak, hogy talán ellenére kellett ezt most csinálni. Legjobb lenne félmondattal azt a gondolatot bevenni, amit Fock elvtárs megjegyzése érintett, hogy a szovjet népről, pártról beszélve azt mondanánk: melyben Hruscsov elvtársnak is vannak érdemei. Véleményem szerint mi az SZKP-nak nem ártunk ezzel.

³⁹ A Hruscsov vezette szovjet párt- és kormányküldöttség 1964. március 21.–április 10. között tett látogatást Magyarországon.

Kétségtelenül a közvélemény, a párttagság vár valamit. Holnap megjelenik ez a cikk, és arra, amit várnak, semmiféle választ nem kapnak. Beszélgettem emberekkel, biztatást, megnyugtatót várnak.

Ajtai Miklós elvtárs: A mi cikkünk lényege, hogy kihangsúlyozzon két dolgot: nem változik a vonal, és a szovjet és a magyar nép azonos vonalon együtt halad tovább. Megjelenik a mi cikkünk, és megjelenik a Pravda cikke, a kettőt egymás mellé lehet tenni. Mi kihangsúlyozzuk, hogy a vonal nem változik, ugyanakkor a Pravda cikkében éles kritika van Hruscsov elvtárral szemben, ha nincs is ott a neve, csak a kritika, ha jól értem, és semmi elismerő szó. A magyar cikkben viszont semmi kritika, és bár nagyon röviden, elismerés van. Itt tehát egy problémát látok. Ha ezt valaki összerakja, nem jut-e arra a következtetésre, hogy megálljunk, nincs itt mégis valami vonalváltozás, nézeteltérés, politikai differencia? Elég éles a szembeállítás. Nem tudom, jól értettem-e a Pravda cikkének lényegét...

Fock Jenő elvtárs: Nagyobb része annak igazolása, hogy a politikai vonal marad.

Nemes Dezső elvtárs: Van olyan része is a cikknek, amely az eredményeket hangsúlyozza. Például azt mondja: nagy eredményekkel készülünk november 7. megünneplésére.

Szurdi István elvtárs: A hibákat tehát személy szerint sorolják fel, az eredményeket pedig általánosan.

Szirmai István elvtárs: Merjünk önállóan írni.

Biszku Béla elvtárs: Amikor először találkoztunk a problémával, mi volt a fő gondunk? Az, hogy lesz-e vonalváltozás vagy nem, külső nyomás következtében történt-e a változás vagy nem. Megnyugtató a mi számunkra, hogy a fő vonalban változás nincs, a XX., XXII. kongresszus vonalán haladunk.

Itt van a mi közvéleményünk. Azt mondják, miért nincs elismerés Hruscsov elvtárral szemben eddigi munkájáért. Szerintem is hiba, hogy legalább két szót nem tettek oda erről. Ez megfelel az objektív helyzetnek – bár az utóbbi egy-két évben valóban előfordultak bizonyos dolgok –, ők is elismerték, hogy a sztálini személyi kultusz felszámolásában, a békés egymás mellett élésért folyó harcban érdemei vannak. Szerintem hibát követtek el a szovjet elvtársak is, hogy ezeket a hibákat összegyűjtötték, hogy olyan helyzet alakult ki, amikor szemlesütve hallgattak, ha különböző nézetek voltak, de kollektíven is hoztak olyan döntést, amiről most úgy látják, nem helyes.

Ha mi ezeket az érdemeket szolidan nem említjük meg, akkor még a dolognak is ártunk. A dolognak ugyanis van logikája, a közvélemény

megkérdezi: ti ott voltatok, miért hallgattatok? Ezt mi már ismerjük 1956-ból. Ugyanakkor mégis komplikált a dolog, nagyon óvatosan kell fogalmazni. Nem baj, ha lesz árnyalati eltérés, hiszen nekünk a saját közvéleményünkkel is számolni kell. És amikor majd az elvtársakkal beszélünk, meg fogjuk nekik mondani: láttuk, milyen hatást váltott ez ki belőlünk, és láttuk, milyen hatást váltott ki a közvéleményből.

Természetesen mi nem akarunk nehézségeket okozni a szovjet elvtársaknak, de nehézség okozása történhet úgy is, hogy mivel nem mondjuk meg, azzal okozunk nehézséget.

A Politikai Bizottság tehát fogadja el, hogy vezércikk jelenjék meg a Népszabadságban és a másik két reggeli központi lapban. Ez a cikk legyen orientáció a párttagság és a közvélemény számára. A cikk megjelenéséről még a mai napon értesíteni kell a megyei pártbizottságok első titkárait, a budapesti pártbizottság pedig értesítse a kerületeket. A tájékoztatás további módjáról a Politikai Bizottság legközelebbi ülésén kell dönteni.⁴⁰

Itt vannak az üdvözlő táviratok. Amennyiben Kádár elvtársat el tudjuk érni, beszélünk vele, de szerintem az nem lehet, hogy Koszigin elvtársnak küldjünk üdvözetet, Brezsnyev elvtársnak pedig nem. Ilyen esetben az a szokás, hogy a kormánynak küldött üdvözetet az újságban közöljük, Brezsnyev elvtársnak pedig olyan jellegű üdvözetet küldenék – amit nem hoznánk nyilvánosságra –, amelyben a népnek, a Központi Bizottságnak kívánnánk jó munkát.⁴¹

Rónai Sándor elvtárs: Biszku elvtárs utóbbi összefoglalásával értek egyet; mértéktartóan kell beszélni Hruscsov elvtárs érdemeiről, mert erről hallgatni nem is lehet. Nekünk valóban számolni kell a magyar közvéleménnyel, elsősorban a pártközvéleménnyel, és figyelembe kell vennünk azt a hangulatot – amiről egyébként szintén tájékoztatott bennünket Biszku elvtárs –, hogy a magyar közvéleményben Hruscsov elvtársat úgy ismerik, mint a béke, a békés egymás mellett élés élenjáró harcosát.

⁴⁰ A Politikai Bizottság 1964. október 21-i ülésén olyan döntés született, hogy október 23-án délután tájékoztatót tartanak a Központi Bizottság üléséről. Erre meghívják a KB osztályvezetőit, a budapesti PB titkárait, a megyei első titkárokat, a kerületi első titkárokat, a Határőrség és a Karhatalom pártbizottságának titkárát és a politikai osztály vezetőjét, a SZOT és a KISZ KB titkárait, a szakszervezetek főtitékárait, a Népfront főtitékárát, a kormány tagjait, az Országgyűlés elnökét, a kormány ülésén részt vevő állandó meghívottakat, a központi lapok főszerkesztőit, az MTI vezetőjét. Arról is határoztak, hogy a KB-ülés anyagát taggyűléseken ismertetik, illetve 3–4 budapesti nagyüzemben az időszzerű nemzetközi kérdésekről gyűléseket tartanak. (MOL M-KS 288. f. 5/347. ó. e.)

⁴¹ Mind a Kosziginnek, mind a Brezsnyevnek küldött távirat szövegét közölte a pártlap: Kádár János elvtárs távirata L. I. Brezsnyev és A. Ny. Koszigin elvtársaknak. *Népszabadság*, 1964. október 18.

Azt a tényt, hogy a Szovjetunió politikájában nem történik változás, hogy a XX. és XXII. kongresszus irányvonalát követik, nekünk is ki kell hangsúlyozni, mert nálunk sincs változás, mi is az eddigi politikai irányvonalat követjük. Ez a mi közvéleményünkben bizonyos megnyugvást fog okozni. Gondolom, a Népszabadság cikkében is megfelelő nyomatékot és hangot kellene ennek adni. Én is beszéltem emberekkel, a legnagyobb félelem abban mutatkozik, hogy mi lesz a békével. Nekünk a Népszabadság cikkében ezt megfelelően hangsúlyozni kell.

Egyetértek Szirmai elvtárs javaslatával, hogy a lapok főszerkesztőinek szóló tájékoztatásnál ezeket mondja el. Nekünk magyaroknak ezer és egy okunk van, hogy Hruscsov elvtárs érdemeit megfelelően értékeljük, és ha nem kerülünk szembe az SZKP KB politikájával, akkor szerény keretek között írni is kell erről.

Cseterki Lajos elvtárs: A belső szerkesztőségi cikknek Szirmai elvtárs által ismertetett fő vonásaival és Hruscsov elvtárs érdemeinek elismerésével kapcsolatban kialakult szerény megfogalmazással egyetértek. Azt hiszem, két dolgot nekünk nagyon alaposan figyelembe kell venni. A Pravda cikke és az a belső információ, amit a szovjet elvtársak fognak adni saját pártszervezeteik és az összes testvérpárt számára, nem lesz ellentétben ezzel. Ebben a pártszervezetek felé és felénk el fogják ismerni Hruscsov elvtárs érdemeit. A hivatalos nyilatkozatból ennek a gondolatnak a méltatása kimaradt. Ami pedig a mi helyzetünket, a mi pártközvéleményünket és népi közvéleményünket illeti, figyelemmel Hruscsov elvtárs nagy népszerűségére, arra a segítségre, amit a Szovjetuniótól, a Szovjetunió Kommunista Pártjától kaptunk, ilyen elismerést kell csinálni.

Biszku Béla elvtárs: Mindhárom lap közöljön cikket, a cikkeket Szirmai, Nemes, Komócsin elvtársak nézzék meg. A PTO értesítse a megyei pártbizottságokat, hogy ez a cikk orientálja a párttagságot és az általános közvéleményt is. Ugyanezt meg lehet telefonálni a fegyveres erők párttitkárainak és a szakszervezeti főtítkároknak is.

Az üdvözlő táviratról konzultálunk Kádár elvtárssal.

K. m. f.

Jegyzőkönyvezte: Fehér Margit
MOL M-KS 288. f. 5/346. ő. e.

2.

Szigorúan bizalmas!

Megbeszélés Moszkvában az SZKP vezetőivel
(Szuszlov,⁴² Kirilenko,⁴³ Ponomarjov,⁴⁴ Tolkunov⁴⁵)

Biszkú Béla, Nemes Dezső

1964. október 20.

Jegyzet alapján készült feljegyzés

Biszkú Béla elvtárs: Üdvözet a szovjet elvtársaknak az MSZMP Központi Bizottsága és Politikai Bizottsága nevében.

Köszönjük a tájékoztatást, melyet a szovjet elvtársak Andropov, majd Grisin elvtárson keresztül adtak.

Közlemény, TASZSZ, Pravda vezércikke.

Milyen intézkedéseket tettünk mi eddig? Tájékoztattuk a Politikai Bizottságot. A Politikai Bizottság állást foglalt, majd ennek alapján közöltünk egy cikket a Népszabadságban.⁴⁶ A hír vétele után csak magáról a tényről tájékoztatást kaptak a megyei első titkárok. Kádár elvtárs Lengyelországból való hazaérkezése után rövid ülés. Kádár elvtárs beszéde a pályaudvaron. Szükséges volt. Közvéleményünkkel számolnunk kell.

A továbbiakban szükségesnek tartjuk a Központi Bizottság összehívását és tájékoztatását. Átadjuk a tájékoztatót. Eddig a Politikai Bizottságon kívül nem vittük. Központi Bizottságunk állásfoglalásáról tájékoztatni fogjuk az SZKP-t. Központi Bizottságunknak lesz egy nyilvános állásfoglalása is, ki fog dolgozni egy belső elvtársi levelet.⁴⁷

Miért jöttünk Moszkvába? Utazásunk célja:

- a) gondjainkat megosztani,
- b) konzultálni.

⁴² Mihail Andrejevics Szuszlov (1902–1982) 1949–1950-ben a *Pravda* főszerkesztője volt, a párt vezető ideológusa. 1947-től 1982-ig a KB titkára, 1952–1953-ban, majd 1955-től az Elnökségnek is tagja.

⁴³ Andrej Pavlovics Kirilenko (1906–1990) 1950–1955-ben az Ukrán KP dnyepropetrovszki megyei bizottságának, majd 1962-ig a szverdlovszki megyei pártbizottságnak az első titkára. Ezt követően 1966-ig az SZKP KB Bűrójának az elnöke. 1956 és 1986 között az SZKP KB tagja.

⁴⁴ Borisz Nyikolajevics Ponomarjov (1905–1995) 1955 és 1986 között az SZKP KB Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője, 1961-től 1986-ig az SZKP KB titkára.

⁴⁵ Lev Nyikolajevics Tolkunov (1919–1989) 1960–1965-ig az SZKP KB osztályvezető-helyettese, 1965 és 1976 között az *Izvesztija* főszerkesztője.

⁴⁶ Tovább a lenini úton. *Népszabadság*, 1964. október 17.

⁴⁷ A Központi Bizottság határozata az 1964. október 23-i KB-ülés után a *Népszabadság* október 25-i számában jelent meg. A levelet lásd lentebb.

Az ügyünk közös. Egy hajóban vagyunk. Együtt kell gondolkodnunk problémáink megoldásán.

Szeretnénk elmondani, hogyan reagált a magyar közvélemény Hruscsov elvtárs leváltására.

Párttagságunk és közvéleményünk részéről megdöbbenést váltott ki. Megdöbbenést és aggodalmat. Ennek oka az SZKP tekintélyének féltése és az, hogy párttagságunk, közvéleményünk előtt Hruscsov elvtárs neve összenőtt a béke megvédésével, a XX., XXII. kongresszus politikai vonalának kezdeményezésével, Sztálin személyi kultuszának felszámolásával, a lenini normák helyreállításával, a békés egymás mellett éléssel.

Éppen ezért nem kerülhettük el a nyilvános állásfoglalást, nem kerülhettük meg a jó szót, nem hallgathattunk érdemeiről.

A megdöbbenés után megnyugtatólag hatott annak közlése, hogy a politikai vonal nem változik, töretlenül visszük tovább.

A szovjet elvtársak gondjait megértjük. Az intézkedésük szükségességét nem vonjuk kétségbe. Számolni lehetett vele.

Aggodalmunk lényege:

A tömegek, a párttagság nem értik meg, miért kellett Hruscsovot így felmenteni, miért most, miért nem korábban?

Egy Hruscsov elvtárs elleni leleplező kampányt – még ha az nevének említése nélkül is történik – az ellenség messzemenően kihasznál. Egy ilyen kampány csökkenti a vezetés, a Szovjetunió Kommunista Pártja tekintélyét.

Az ellenség kihasználja, hogy érdemeiről semmi elismerés nincsen.

Rombolja az SZKP nemzetközi tekintélyét.

Megnyugtató, hogy a szovjet elvtársak kijelentik – a fő politikai vonal nem változik.

Ez nagy segítség volt a mi számunkra.

Megértjük azt, hogy a kollektív vezetést Hruscsov elvtárs megsértette. Azonban nem értjük meg – amiről a Grisin elvtárstól kapott tájékoztatóban hallottunk –, hogy miért hallgatták szemlesütve, miért hallgatással fejezték ki, hogy nem értenek vele egyet.

A személyi kultusszal kapcsolatos kérdést sem értjük. Nem azonos dologról van szó. Nem szabad egyenlőséjlet tenni Sztálin személyi kultusza és Hruscsov elvtárs közé. Ez helytelen. Ezzel összezavarjuk a fogalmakat. Mit jelentett Sztálin személyi kultusza – törvénysértések stb.

Ha egyenlőségi jelet teszünk, ez megnehezíti a harcot Mao Ce-tung személyi kultusza ellen, megnehezíti a harcot a személyi kultusz maradványai ellen. Más országokban pedig gondot okoz.

A kollektíva és a személy felelőssége.

Hruscsov elvtársat ismerjük. Hiányosságairól is tudunk. Azonban felmerül a kérdés – a határozat kollektív, ugyanakkor egy személyt teszünk érte felelőssé.

Vizonyunk alapelve a fő politikai vonal egysége.

A lényeg, és ami egyben megnyugtató is, az az, hogy a fő vonal marad változatlanul.

Szuszlov elvtárs: Köszönetet mondott a problémák ilyen nyílt, őszinte felvetéséért. Szerinte nagyon jó, hogy a magyar elvtársak megerősítették a fő irányvonal megmaradásának szükségességét, helyességét.

Majd kifejtette, hogy a váratlan fordulat nem volt váratlan, nem volt meglepetés. Hivatkozott a dialektikára is, mely szerint a mennyiségi növekedés fokozatosan megy végbe, s egy bizonyos telítettség elérésekor csap át minőségi változásba. Így volt a jelen esetben is. Sűrűsödtek a tények, melyek egyaránt jelentkeztek Hruscsov elvtársnak mind a párt, mind a kormány vonalán végzett tevékenységben, s elérték azt a bizonyos telítettséget.

A testvérpártokat gyorsan tájékoztatták. Az SZKP Központi Bizottsága ülése este volt. Már másnap adtak tájékoztatást. Sajnos Kádár elvtárral nem tudtak Lengyelországban való tartózkodása idején gyorsan kapcsolatot teremteni (Varsóban is, Krakkóban is keresték).

Az SZKP Elnöksége ülésén, úgyszintén a Központi Bizottság ülésén is teljes egészében, sokoldalúan jellemezték Hruscsov elvtársat, tevékenységét. Rámutattak pozitívumaira is és negatívumaira is. Méltatták az érdemeit. Természetesen a kritika dominált. Többet kritizáltak, mint dicsértek.

Pozitívan értékelték Hruscsov elvtársnak az első években kifejtett tevékenységét, különösen

- Sztálin személyi kultusza elleni harcát,
- szerepét a pártélet lenini normáinak helyreállításában,
- szerepét a XX. kongresszus határozatainak kidolgozásában,
- a Molotov, Malenkov, Bulganyin pártellenes csoport felszámolásában,
- a békés egymás mellett élés megvalósításában.

Ilyen szellemben tájékoztatták a pártot. Azonban – mondotta ismételten Szuszlov elvtárs – több volt a kritika, mint a dicséret.

Ha pozitív jellemzést adnak Hruscsov elvtársról, úgy azt a nép nem érti meg, nem ért vele egyet.

Kritikai kampányt nem folytatnak és a jövőben sincs szándékukban folytatni Hruscsov elvtárs ellen. Nem akarják őt sárral bemocskolni.

Az utóbbi években Hruscsov elvtárs nagyon megváltozott. Szubjektívizmusa következtében letért a lenini útról. Lenézte a kollektívát. Megsértette a pártélet lenini normáit, a kollektív vezetés elvét. Egyszemélyi döntéseket hozott. Ráerőszakolta véleményét a Központi Bizottságra.

Elárasztotta feljegyzésekkel, ajánlásokkal, javaslatokkal az Elnökség tagjait, egy nappal, gyakran pár órával az ülések, a határozathozatalok előtt.

Így volt ez a pártszervezetek szétválasztásával kapcsolatban is. Nagy plénum elé vitte, előző este küldte szét az anyagot. Ugyanakkor igyekezett külön-külön megdolgozni az SZKP KB Elnöksége tagjait.

Az Elnökség tagjainak lehetetlen volt az anyagokat alaposan át tanulmányozni. Felkészületlenül viszont nem léphettek fel ellene nagy plénum előtt. Hruscsov neve nagy név. „Csak úgy egyszerűen fellépni ellene szakadásra való irányvélt jelentett volna a mi részünkről.” Ezt pedig senki sem akarta az Elnökség tagjai közül.

Tehát a határozatot – bár nem értettek egyet Hruscsov elvtárs javaslatával – elfogadták azzal, hogy majd az élet, a gyakorlat eldönti, hogy mi a helyes.

Az élet a pártbizottságok szétválasztását ipari és mezőgazdasági pártbizottságokra nem igazolta. Ellenkezőleg, megmutatta, hogy káros volt. Ezt mindenki látta. A lakosság ellátásának rosszabbodásához vezetett. Egészségügyi, kulturális, művelődésügyi kérdésekkel nem foglalkoztak. Ez az ipari pártbizottságok feladata lett volna. Nyáron, betakarítás idején olyan helyzet is előállt, hogy a falu technikai eszközök nélkül maradt. A falu és a város közötti különbségek ellátás és szolgáltatások tekintetében megnöttek. Az ipari pártbizottságoknak az állt érdekében, hogy az orvosi és egyéb jó szakembereket az ipari centrumokba, a városokba hozzák.

Mindez elégedetlenséget váltott ki a párttagság körében, a nép körében. Hruscsov elvtárs azonban tovább folytatta ezt a vonalat, továbbra is állította, hogy a pártszervezetek szétválasztása helyes volt. Lehetetlen volt őt meggyőzni a helyes állásponttól. Beképzelte, hogy ő mindent tud, hogy mindenki más hibázhat, de ő nem.

Így volt ez más nagy kérdésekben. Szétküldözte javaslatait, feljegyzéseit este, és másnap már meg kellett vitatni. Ő egész hónapon keresztül vagy még hosszabb ideig készítette elő az anyagokat. Az Elnökség tagjainak viszont csak rövid idő, gyakran egy nap, órák vagy csak egy óra állott rendelkezésre.

Voltak olyan esetek is, amikor korrigálták javaslatait, határozatait. Például az egyik beszédét megküldte a Pravdának anélkül, hogy az El-

nökség tudott volna róla valamit. Az utolsó pillanatban tudták meg, kérték vissza és korrigálták. Így gyűltek, halmozódtak a dolgok, melyek aztán robbanáshoz vezettek. Szóltak Hruscsov elvtársnak, de nem használt. Ő intrikát kezdett az Elnökségen belül. Olyan helyzet alakult ki az Elnökségben, olyanná vált az ottani atmoszféra, hogy lehetetlenné vált a kérdések alkotó módon való megvitatása. Ez odavezetett, hogy a határozatok elfogadása formális jellegűvé vált. Ezért a kollektíva is felelős. „Ezért mi is felelősek vagyunk” – mondotta Szuszlov elvtárs.

A Központi Bizottság tagjai is megtudták ezt, és felléptek. Hruscsov elvtárs saját maga elismerte, hogy a kialakult helyzetet megváltoztatni, az elkövetett hibákat kijavítani ő maga nem képes, korára való tekintettel sem.

Az Elnökség Hruscsov elvtárs leváltása mellett foglalt állást. Sokoldalúan megvitatta az egész kérdéskomplexumot. A megvitatás módszere demokratikus volt. Az ülésen Hruscsov elvtárs elnökölt. Rámutattak tevékenységének minden pozitívumára és minden negatívumára.

Tovább tűrni, tovább tartani ezt a helyzetet nem lehetett. A haza, a nép, a párt érdekei sürgetően követelték a kérdés megoldását.

Hruscsov elvtárs szerénytelen lett. Munkájára jellemzővé vált a kapkodás, sietés. Ehhez idős kora is hozzájárult. Ha valamilyen ötlete támadt, azt elsietve, hamarjában, nem gondolva végig meg is akarta valósítani, terjesztette.

Adminisztrálás kezdődött.

A kapkodás, rángatás különösen a mezőgazdaság terén nyilvánult meg. Az utóbbi időben nem kevesebb mint 10 feljegyzést készített az Elnökség számára (általában 50 és még több oldalon) és küldött szét a pártszervezeteknek. „Ez a körülmény nekünk most előnyös.” A párttagság ismeri ezeket a feljegyzéseket, ellenzi a feljegyzésben foglaltakat. Nincs szükség magyarázkodni.

Skandináviai utazása előtt Hruscsov elvtárs felvetette a mezőgazdaság pártirányításának újbóli átszervezését, a mezőgazdasági pártbizottságok politikai osztályokká való átalakítását a népgazdasági tanácsok keretében. Az Elnökségben ezt elvtársiasan kinevették. A szocialista forradalom után 47 évvel hozzanak létre katonai szerveket a mezőgazdaságban? Hogy lehetséges ez? Hiszen ez a kínai módszerekre emlékeztet.

A kritika hatására Hruscsov elvtárs igazított valamit a javaslatán. De csak formálisan. Abbahagyta ugyan a politikai osztályok hirdetését, de ugyanakkor továbbra is azt állította, hogy a pártszervezeteknek nem a termelő munkával, hanem a kulturális, nevelő, felvilágosító munkával kell foglalkozniuk. Az Elnökség tagjai rámutattak, hogy ez a pártszer-

vezetek szerepének korlátozásával, csökkentésével egyenlő. Az emberek érthetetlenül állottak ezzel szemben. Belső elégedetlenséget váltott ki.

Nem a fő irányvonal változásáról van szó, hanem a gyakorlatról, a fő irányvonal gyakorlati végrehajtásáról.

„A fő vonal a lenini vonal, harcoltunk, harcolunk és harcolni fogunk érte.”

A tudomány elszakítása a termeléstől. Mindez Hruscsov elvtárs kapcsolódása, sietsége miatt. Átszervezési mániája volt, amit annak idején már Lenin is élesen elítélt. A nép az átszervezések következtében nem is tudta, hova forduljon. Az egészségügy, művelődésügy az ipari pártszervezeteknél van. A nép nem értette. Az orvosok a városba mennek. Elégedetlenséget váltott ki.

Nem akarnak egyenlőségi jelet tenni Sztálin és Hruscsov közé. Törvénytelenység nem volt.

Hruscsov elvtárs az utóbbi időben saját politikai vonala ellenére, saját szubjektív akaratától függetlenül hozzájárult saját maga dicsőítéséhez. Ehhez felhasználta a sajtót is. Adzsubej. A lapok az ő beszédeivel, cikkeivel, nyilatkozataival, fényképeivel voltak tele.

Ez a személyi kultusz veszélyét rejtette magában.

Sztálin személyi kultuszának felszámolása után a nép nagyon érzékenyvé vált az ilyesmire.

Neki, Hruscsovnak tetszett, hogy őt dicsőítik, felmagasztalják. Az első időben sikerült őt visszatartani, de később már nem. Talpnyalókkal vette körül magát.

Amikor mindez felgyülemlett, mindannyian úgy döntöttek, hogy az Elnökség mondja meg egyenesen mindezt Hruscsovnak.

Mint már említettük, az ülésen Hruscsov elnökölt, a megvitatás demokratikus volt. Hruscsov elvtárs elismerte, hogy idős kora, egészségi állapota és saját személyes gyöngeségei miatt nem képes a helyzetet, a hibákat kijavítani, funkcióit ellátni. Ezért kérte felmentését. Az Elnökség úgy döntött, hogy jelentést tesz a Központi Bizottságnak.

A Központi Bizottság teljes ülést tartott. Kb. 400 ember vett részt – a KB tagjai, póttagjai és a Revíziós Bizottság tagjai. A határozatot egyhangúlag fogadták el. Egyhangúlag hitet tettek a fő politikai irányvonal mellett. A sztálini módszerekhez nem lehet többé visszatérni.

A határozatot a nemzetközi helyzetre való tekintettel nem hozták nyilvánosságra, csak az ismert rövid közlemény kiadására korlátozódtak. De a pártot tájékoztatták. A párt és a nép megértette és támogatta. A nép hangulata kiváló. A taggyűléseken példákat nem is kellett felhozni. Maguk a párttagok is sok példát tudnak, ismerik a gyakorlati életből.

Az úrhajósok fogadása alkalmából vagy másfél millió ember volt Moszkva utcáin.⁴⁸ A hangulat nagyon jó volt, lelkes, harcos volt.

A személycsere a külpolitikai irányvonalon sem változtatott. Az alap: a béke, a békés egymás mellett élés, az 1957-es, 1960-as nyilatkozatok alapján. Ez vonatkozik a kapitalista országok irányában folytatott politikára, úgyszintén a fiatal, fejlődő országokat illetően is.

A szocialista országok felé semmi sem változik. A szocialista országokkal, s köztük nevezetesen a Magyar Népköztársasággal, az MSZMP-vel, annak vezetőivel, Kádár elvtárral tovább kívánják javítani, erősíteni a testvéri együttműködést. „Mi az Önök barátai vagyunk. Barátságunkat erősíteni akarjuk. A mi barátságunkat semmiféle, még a legkisebb folt sem árnyékolhatja be. Az Elnökség, annak minden tagja bízott meg azzal, hogy ezt közöljem Önnel.”

Szuszlov elvtárs a továbbiakban kifejtette, hogy ők a nemzetközi értekezlet és a szerkesztőbizottság összehívása mellett vannak. Álláspontjuk egyáltalán nem változott a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiben. Továbbra is a moszkvai értekezletek alapvető dokumentumai jelentik az alapot, vezérlik őket.

Hruscsov elvtárral kapcsolatban még egyszer kijelenti, hogy nincs szándékukban kritikai kampányt folytatni ellene.

Meghagyták a Központi Bizottság tagjának. Nem tartották ellenségnek. Nem zárták őt ki a pártból, mint Molotovot, Kaganovicst.⁴⁹ Meghagyták összes kitüntetését, rendjeleit. Anyagilag sem őt, sem családtagjait hátrány nem érte. Adzsubej kivételével. De „Adzsubej más ember”, kárt okozott a párt politikájának (nyilatkozata az NSZK-ban), őt leváltották.

Az aggodalom törvényszerű, de nincs alapja. Ha most Hruscsov elvtárs érdemeiről beszélünk, a nép nem értené meg, Hruscsov elvtárs számára is káros lenne, ártana a párt ügyének is.

Ha eljön az ideje, akkor majd fel fognak lépni a megfelelő nyilatkozattal.

Szuszlov elvtárs megismételte, hogy minderről beszéltek az Elnökség ülésén, a Központi Bizottság ülésén az előadó szintén beszélt mindenről. Mindez jegyzőkönyvezve is van.

Nemes Dezső elvtárs: A viszony közöttünk elvi. Személycsere ezt nem ronthatja meg. Aggodalmainkat őszintén vetjük fel. Köszönet az őszin-

⁴⁸ A Voszhoz úrhajó legénységének visszatérése alkalmából nagygyűlést rendeztek a Vörös téren, ahol Brezsnyev is felszólalt. Beszédét 1964. október 20-án a *Pravda* és a *Népszabadság* is közölte.

⁴⁹ Molotovot, illetve Kaganovicst az ún. pártellenes csoport elleni fellépés során, 1957 nyarán zárták ki a pártból.

te megbeszélésért. Ügyeink, gondjaink, mint Biszku elvtárs mondotta, közösek. Ezért jöttünk konzultálni a szovjet elvtársakhoz.

Egyáltalán nem kételkedünk abban, hogy a kérdés megoldása az országon (Szovjetunió) belül megérett.

Számunkra megnyugtató, hogy a kérdés megoldásának belpolitikai okai vannak.

Nemzetközileg azonban nem érett meg.

Ismeretes a testvérpártok reagálása.

Nálunk, Magyarországon voltak párttagjaink, akik mikor megtudták a változást, sírtak.

Úgy ismerték Hruscsov elvtársat, mint a béke harcosát és reprezentánsát.

Örülünk annak, hogy nem lesz kritikai kampány Hruscsov elvtárs ellen.

Nagyon sajnáljuk, hogy a kérdés megoldásának csak ez az egyetlen formája maradt.

Hruscsov elvtárs hibái – érdemei.

Majd megnyugszanak a kedélyek, eredményeire, érdemeire is emlékezni fognak az emberek. Ezzel számolni kell.

Felvetődhet a kérdés – hol voltak az Elnökség tagjai?

Rossz dolog, hogy nyilvános tájékoztatást nem adhatunk. Az emberek a nyugati sajtót, rádiót hallgatják. Az igazságot nem mi mondjuk meg. Az ellenség ezt kihasználja.

Jó lenne, ha Hruscsov elvtárs nem tűnne el a politikai életből.

Bántott a hasonlat Molotovval kapcsolatban. Helytelen dolog az ilyen értelemben vont párhuzam is Hruscsov és Molotov között. Az az érzésünk, hogy a szovjet elvtársak méltányosabban jártak el Vorosilovval szemben, mint Hruscsov elvtárral szemben. Hruscsov elvtárs neve a világ népei előtt szimbólum. Megfosztottuk őket ettől a szimbólumtól.

Ezután Nemes elvtárs utalt arra, hogyan oldották meg nálunk a Marosán-ügyet,⁵⁰ hangsúlyozva, hogy Hruscsovot és Marosánt távolról sem lehet összehasonlítani.

Végül Nemes elvtárs felvetette, mint személyes jellegű kérdést, ami őbenne merült fel, hogy nem lehetett volna-e meghagyni az Elnökség tagjának, legalább két hónap szabadságra küldeni Hruscsov elvtársat és utána, ha a kedélyek már megnyugodtak, oldani meg ezt a kérdést, ha még szükséges.

⁵⁰ A Marosán-ügyről lásd NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SÍPOS Levente: A Marosán-ügy 1962-ben. *Múltunk*, 1994/1–2. 203–256.

Szuszlov elvtárs: Ezeket a kérdéseket is figyelembe vették, megvitaták. Figyelembe vették a nyugati sajtót is. Egyébként a nyugati sajtó hangja is nyugodt már. Józanul értékelik az eseményeket. Látják, hogy semmiféle változás a politikai vonalban nem történt. Ehhez hozzájárult a mértéktartó közlemény, a Pravda vezércikke, Brezsnyev elvtárs felszólalása az úrhajósok tiszteletére rendezett nagygyűlésen.

Más út nem volt. Csak így tudták megoldani a kérdést. Ha enyhébben akarunk valamit megoldani, az gyakran nehezebb.

„Nem Marosánról van szó, hanem olyan emberről, aki hozzászólt ahhoz, hogy parancsnoki szerepet, főszerepet játszik. Ő maga megmondta, hogy elnökségi tagnak nem tud megmaradni, de mint a KB tagja a párthoz hű lesz, támogatni fogja a Központi Bizottságot.”

„Nemzetközi viszonylatban reméljük, minden rendben lesz, de természetesen veszteségeink lehetnek.”

Ismételen kifejezte az SZKP KB Elnöksége eltökéltségét az MSZMP-vel való együttműködés jobba, szorosabbá tételét illetően.

„Az SZKP KB Elnöksége megbízott, fejezzük ki az Önök iránti legjobb érzéseinket, hogy biztosítsuk Önöket arról, hogy viszonyunkban semmiféle változás nem lesz. Mi, ugyanúgy, mint a múltban, most is Önökkel vagyunk. Hiszen az Elnökségünkben is sok a »magyar«, majd valamennyien jártunk Önöknél, személyesen jól ismerjük egymást.”

Ezután közölte, hogy ezekről a kérdésekről valószínű most, ebben az időben beszélget telefonon Brezsnyev elvtárs Kádár elvtárral.

Ami a közöttünk lévő viszonyt illeti – minden kristálytiszta.

Ami a kínaiakat illeti, az SZKP semmit sem változtatott meg. Folytatja a megkezdett vonalat. „Meglátjuk, hogyan fognak ők ezután viselkedni, és akkor majd, megtanácskozva a dolgot a testvérpártokkal, fognak dönteni arról, hogy hogyan tovább.”

Biszku elvtárs: Megköszönte a tájékoztatást. Megjegyezte, hogy milyen nagy nehézségeink vannak a személyi kérdések megoldásánál. Utalt arra, hogy a kapitalista országokban a személycseréknél nem merültek fel ilyen problémák. Nálunk is megrázkódtatás nélkül kellene megoldani.

„A hibákat bizonyos mértékig mi is láttuk. Kádár elvtárs is látta, észrevette, beszélt nekünk róla.”

Nemes elvtárs: Megjegyzi, hogy a szovjet elvtársak elkéstek a határozattal.

Szuszlov elvtárs: Állítja, hogy nem késtek el.

Biszku elvtárs: Sztálin személyi kultusza és maradványai elleni harc bonyolult, hosszú folyamat. Nem egyszerű dolog a következtetések, tanulságok levonása, megértése.

„A mi népünk megértette.”

Újból felvetni ártalmas lenne.

Nemes elvtárs: Egy esetleges személyi kultusz elleni kampány aggodalmat okozna nekünk az NDK viszonylatában is, értve ezalatt Ulbricht elvtárs helyzetét.

Szuszlov elvtárs, Kirilenko elvtárs: „Igen, természetesen megértjük ezt az aggodalmat.”

Biszku elvtárs: Ha nálunk egy üzemi portás nyugdíjba megy, szépen elbúcsúztatják, meghívják, jöjjön el a továbbiakban is a gyárat meglátogatni. Szívesen is fogadják.

Szuszlov elvtárs: Ez, bár kívánatos, jó dolog, de nem lehet mindig így csinálni. Ők (szovjet elvtársak) megvitatták ezt is. Nem tehetik meg. Nagy elővigyázatosságra van szükségük. Semmiféle liberalizmust nem engedhetnek meg maguknak. Csak így tudták megoldani a kérdést. Ismétli, Hruscsov érdemeit is méltatták.

Kirilenko elvtárs: A pártaktívákon ilyen részletes tájékoztatást adtak. Beszéltek hibáiról is, érdemeiről is.

Szuszlov elvtárs: Teljesen érthetetlen lett volna, ha Hruscsovot meghagyják az Elnökség tagjának.

Ponomarjov elvtárs: Hruscsov elvtárs utolsó feljegyzése a felháborodás hullámát váltotta ki.

Szuszlov elvtárs: Még egy példa. Érinti a magyar, a cseh és a többi elvtársakat is. Az SZKP Központi Bizottsága megbízta a Tervhivatalt az ötéves terv kidolgozásával. Az alapvető mutatókat egyeztették a többi szocialista országgal. Több mint egy éve dolgoztak a terven. Majd hirtelen, két héttel ezelőtt, Hruscsov szabadságáról 1 napra visszatért Moszkvába. Ebéd közben váratlanul kijelentette, hogy nem kell ötéves terv, az nem felel meg. Az Elnökség megkérdezése nélkül összehívta a gazdasági szervek dolgozóit értekezletre és ott felvetette, hogy nem kell az ötéves terv, hanem valami más, hét- esetleg nyolcéves terv. Pontosan nem határozta meg a tervperiódust.

Ez azt eredményezte, hogy bizonytalanság, tanácstalanság lett úrrá a gazdasági szervek dolgozóin. Hiszen a tervet már egyeztették a szocialista országokkal. Hruscsov szeszélye mindent felborított. Ugyanakkor az Elnökség nevében mondta el nyilvánosan a beszédet, az Elnökség pedig nem is tudott róla.

Éppen ezek miatt az SZKP KB teljes ülése idején az embereket aggasztotta, nem marad-e mégis bent Hruscsov valahogy a vezetésben?

Ez is mutatja, hogy a kérdés megérett. Az emberek az ügyet féltették.

Most a nép azt beszéli, hogy a Központi Bizottság nagy bátorságot tanúsított. Senkinek sem, semmiféle rangra való tekintettel sem engedi meg, hogy megsértsék a lenini elveket.

Szuszlov elvtárs még egyszer kifejezte, örülnek a magyar elvtársak látogatásának. Ők maguk is úgy látják, hogy részletesebben kell tájékoztatni a testvérpártokat személyes találkozások, beszélgetések formájában.

Biszku elvtárs: Még egyszer megköszönte a tájékoztatást.

MOL M-KS 288. f. 4/70. ó. e.

3.

Másolat (2 pl-ban)
Szigorúan bizalmas!
Budapest, 1964. október 24.

A Szovjetunió Kommunista Pártja
Központi Bizottságának⁵¹
Moszkva

Kedves Elvtársak!

Ez úton is megköszönjük a részletes tájékoztatást, amit a Szovjetunió Kommunista Pártja október 14-i plenumának határozatairól és a vezetésben történt változások okairól kaptunk.⁵² Összehívtuk pártunk Központi Bizottságát, ahol tájékoztatásuknak megfelelően ismertettük az Önök elhatározásának indokait. A Központi Bizottság foglalkozott Hruscsov elvtárs felmentésének hazai és nemzetközi visszhangjával és úgy határozott, hogy állásfoglalását részben nyilvánosságra hozza, majd a nyilvános határozaton túlmenően valamivel bővebben informálja a párttagságot.

Az az őszinte baráti viszony és bizalom, amely bennünket a Szovjetunió Kommunista Pártjához fűz, lehetővé teszi, hogy Hruscsov elvtárs felmentésével, annak módjával kapcsolatban néhány elvtársi észrevételt tegyünk.⁵³

⁵¹ A levél első tervezetében címzettként az Elnökség szerepelt. (MOL M-KS 288. f. 5/347. ó. e.)

⁵² A Titkárság által október 20-án megvitatott tervezetben felsorolták, hogy kiktől kaptak tájékoztatást. (Uo.)

⁵³ Az első tervezetben ezt követően a következő mondat szerepelt: „Mindenekelőtt közölnünk kell, hogy Hruscsov elvtárs felmentése nagy meglepetést keltett pártunkban, váratlanul érte népünket.”

A tájékoztatások alapján a határozat indokainak lényegét úgy értjük, hogy Hruscsov elvtárs különböző személyi hibáinak egyre növekvő halmozata lehetetlenné tette az Elnökség kollektív munkáját, zavarta a pártapparátus és az államapparátus tevékenységét, tarthatatlan helyzet állt elő a gazdasági élet irányításában. Ezt megértjük. Mindezek megítélése és a következtetések levonása természetesen kizárólag a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságára tartozik. A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány minden lépése a jelen történelmi korszakban az egész világot érinti.⁵⁴ Határozatuknak ennek megfelelően nagy nemzetközi kihatása van, pártunkat is, a Magyar Népköztársaságot is komolyan érintette.

Hruscsov elvtársnak azok a hibái, amelyeket Önök Központi Bizottságunkkal ismertettek, a mi pártunk életére, a mi vezetésünkre, a mi közvéleményünkre közvetlenül nem hatottak. A mi közvéleményünk Hruscsov elvtárs tevékenységének elsősorban pozitív oldalát – a XX. kongresszus irányvonalának kidolgozását, a béke megőrzésében betöltött szerepét – ismeri. A magyar nép úgy ismeri Hruscsov elvtársat, mint aki problémáink iránt nagy megértést tanúsított, a szovjet nép, a Szovjetunió Kommunista Pártja élén sokat segített, nagy szerepe [volt] abban a testvéri segítségnyújtásban, amit az ellenforradalom leveréséhez a Szovjetunió Kommunista Pártja, a szovjet állam és a szovjet nép adott. Mindez elősegítette pártjaink, kormányaink, népeink őszinte barátságát.

Hruscsov elvtárs nagy politikai szerepe és érdemei a sztálini személyi kultusz, a törvénysértések felszámolásában, a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusa politikájának kialakításában és a békéért folyó harcban a magyar nép soraiban tiszteletet váltott ki. Ezt megerősítették Hruscsov elvtárs közvetlen találkozásai Magyarországon dolgozó népével.

A leváltás tényéhez ennyi az érdemi mondanivalónk. A leváltás módjával, annak nyilvánosságra hozatala formájával kapcsolatban azonban vannak kifogásaink.⁵⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának megítélése szerint Hruscsov elvtárs felmentésének megértését megkönnyítette volna a szocialista országokban és azok határain túl is, ha a felmentés közlésével egyidejűleg elismerték volna érdemeit is. Ez egyben lehetővé tette volna, hogy a nyilvános indoklás tartalmaz-

⁵⁴ A tervezetben ehelyett a következő mondat szerepelt: „Úgy látjuk azonban, hogy Önök különösen az eljárás módjában nem vették figyelembe, hogy határozatuknak nemzetközi kihatása is van.”

⁵⁵ A tervezetben olyan megfogalmazás szerepelt, hogy nem helyeslik az eljárás módját.

zon kritikai elemeket is. Így vált volna érthetővé Magyarországon is a személycsere.⁵⁶

Nyugtalanít bennünket, hogy a felmentés indokai között Hruscsov elvtárs hibáit is személyi kultusznak minősítik. Számunkra érthetőbb lenne,⁵⁷ ha Hruscsov elvtárs személyi, módszerbeli, vezetési hibáiról beszélnénk.⁵⁸ A hibákban a személyi kultusz bizonyos elemei vagy veszélye mutatkozott ugyan, mégis célszerűbbnek tartanánk, ha ezt nem személyi kultuszként kezelnénk és nem annak neveznénk. Ha a közgondolkodásban a módszerbeli, vezetési hibákat összezavarnánk a személyi kultusszal, amely ma sem tűnt el a nemzetközi kommunista mozgalomból, megnehezítenénk az ellene folytatott harcot. A mi közvéleményünk tudatában a személyi kultusz fogalma nemcsak a pártdemokrácia és a kollektív vezetés hiányával nőtt össze, hanem a néptől elszakadt, dogmatikus politikával, a szocialista törvényesség megsértésével, becsületes emberek tömeges megsemmisítésével [is].

A nemzetközi kommunista mozgalomban a XX. kongresszus után eleven kérdés maradt: mi a garanciája annak, hogy a személyi kultusz nem tér vissza? Mi meggyőződéssel hirdetjük, hogy a személyi kultusz rendszerünktől idegen, és ezzel szembeni garancia a kollektív vezetés, a szocialista törvényesség és a párt belső demokráciájának érvényesülése. Nagy hiba lenne, ha Hruscsov elvtársat a személyi kultusz bűnéért és az ezzel szembeni garanciák alapvető megsértéséért ítélnénk el, mert jelentős társadalmi rétegek hite rendülne meg a szocializmusban. Nagy kár lenne megrendíteni a haladó világ hitét abban, hogy az utóbbi 11 évben a Szovjetunió Kommunista Pártjában megvalósult a lenini vezetés, a kollektivitás, a demokrácia és a szocialista törvényesség.

Kedves Elvtársak!

Barátságunk, pártjaink egyetértése a nemzetközi munkásmozgalom minden alapvető kérdésében, együttműködésünk a közös irányvonal védelmében szilárd elvi alapon nyugszik. A XX. és a XXII. kongresszus irány-

⁵⁶ A tervezetben ezt követően még a következő mondat szerepelt: „Magyarországon az a szokás, a demokratikus közélet normája, hogy az idős embereket nyugdíjazásuk vagy felmentésük alkalmából még ha formálisan is, de a nagy nyilvánosság előtt elismerésben részesítik.”

⁵⁷ Eredetileg: „szerintünk helyesebb volna”.

⁵⁸ A tervezetben itt a következőképpen folytatódott a szöveg: „... és tartózkodni kellene attól, hogy ezt személyi kultusznak nevezzék.”

vonalat valljuk, az 1957-es és az 1960-as Nyilatkozatok alapján állunk, közös és töretlen tehát a politikánk. Ennek része, hogy változatlanul az internacionalizmus egyik fő mércéjének tekintjük az első szocialista államhoz, a Szovjetunióhoz való viszonyt.

Központi Bizottságunk nyilvános állásfoglalását mellékeljük. Ebben is hangsúlyt kapott, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának teljes a bizalma a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága, a szovjet állam, a szovjet kormány iránt, és elvtársi bizalommal fogadja L. I. Brezsnyev elvtársat, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkárát és A. N. Koszigin elvtársat a Minisztertanács elnöki funkciójában.

Kérjük, fogadják levelünket elvtársi bizalommal; meg akartuk osztani önökkel gondjainkat.

Meleg elvtársi üdvözléssel:

a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága

MOL M-KS 288. f. 5/348. ő. e.